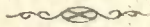

იაკობ გოგებაშვილი

გამოცემული

ზ. ჭიჭინაძის-მიერ

თბილისი

სტამბა მ. შარაძისა და აშხ., ნიკოლოზის ქ. № 21-

1900

ს ა მ უ რ ზ ლ რ ჰ ე მ ე ყ ნ ი ს მ ო ლ ვ ა ნ ა ე მ ი

ი ა კ რ ზ გ რ ზ ე ზ ა უ ვ ი ლ ი

9903

თბილისი

სტამბა მ. შარაძისა და ამხანაგობისა, ნიკოლოზის ქუჩა № 21.

1900

Дозволено цезарюю Тифлисъ 23 го Сентября 1900 г.

იაკობ გოგებაშვილი.

თვითეულ მოღვაწის და მწერლის ღირსება მაშინ უფრო დაფასდება, როცა აღნიშნულ პირის წინა დროება დაწვრილებით თუ არა, გაკვირით მაინც აღიწერება, როცა აღნიშნული დრო აღწერილ პირის თანამედროვე საზოგადოებას კარგათ ექმნება გაცნობილი და თვალ წინ დახატული, მკითხველს ეკოდინება, თუ აღწერილ პირის წინა დროთ და მოკრბედათ რა ძალა და გარემოება უნდა ჩაითვალოს, რა იყო ის დრო და ხანა, როცა ხსენებულ პირი დაიბადა, გაიზარდა და თვალები გაახილა საზოგადო ასპარეზზედ სამოქმედოთ. ამიტომ ვიდრე ჩვენ დიდათ ამაგდარ მამულის შვილის მოღვაწე იაკობ გოგებაშვილზე დავიწყებთ ლაპარაკს, მინამდის ჩვენა გვსურს შევეხოთ თუ ძველის დროიდგან მოყოლებული აღნიშნულ პირის დრომდის რა მდგომარეობაში იყო მოთავსებული ქართული პედაგოგიკის საქმე, სად ვისგან რა კეიდებოდა ამის სასარგებლოდ.

ძველად, საქართველოს ერს ჰქონდა თავის სახალხო სამრევლო სკოლები, მონასტრის სასწავლებლები, რომელნიც დღეს სემენარიას ედრება და აქა-იქ სასულიერო აკადემიებიცა ქართველებში სწავლა-განათლების სურვილი თითქმის ქრისტიანობ ს აღორძინების დროსვე დაიბადა და აღორძინდა. ქართველ ბერ-მონაზვნების გამრავლებამ დიდი გავლენა იქონია ამ საქმის წინ წაწევაზე. მეხუთე საუკუნეში აქა-იქ იწყეს მონასტე-ეკლესიების აშენება, გამრავლდნენ ბერები, წინ წავიდა განდეგილობა, ვაჩნდნენ დაყუდებული მამანი, ორდენი ქართველთ ტან-შიშველთ მამათა, „მორჩილთა

მწიგნობართა“, რომელთა ლტოლვილება ცვარემოცული იყო ქართულის ენის და მწიგნობრობის სიყვარულით, განდევილს და დაყუდებულს თავის მაშველ ლოცვასთან აუცილებელ საჭიროებად მიაჩნდა ქართული წიგნის კითხვა, წიგნების წერა და ხალხში მოფენა. სწორედ ეს აღორძინება ჩაითვლება მის საფუძვლად, რომ მეხუთე საუკუნის დამლევს ქართულ მწერლობის ასპარეზზე თამამად გამოვიდა მსწავლულ ბერი მძევალი პეტრე ვარაზ ბაკურისძე, ანუ მურვანოზ ეპისკოპოზი, რომელმაც ქართულ ენაზე სთარგმნა ძრიელ ბევრი წიგნები, ნამეტურ სამეცნიერონი და იმ დროის საჭირო ცნობილ ფილოსოფოსთ ნაწერი წიგნები. პირველად ქართულს ენაზედ კარაბადინის თარგმნა ამას ეკუთვნის. სირიიდგან მოსულ მსწავლულთ ქართველთ მამათ შემდეგ ხომ საქართველოში ოთხ-კუთხივ იწყო მწიგნობრობის გავრცელების დასაწყისმა. მეათე საუკუნის დასაწყისიდან საქართველოში ქართული წიგნების და სკოლების გავრცელების და გამრავლების საქმე უმაღლეს წერტილამდე აღვიდა. აღშენდა ტბეთის სასწავლებელი, გარეჯისა, შიო მღვიმისა, გელათისა, იყალთოსი, ხახულისა, და სხვები. საქმე ისე მოეწყო, რომ სახელოვან დავით აღმაშენებლის დროს ქართველთ საბერძნეთშიაც იწყეს სასულიერო სასწავლებლების დამართვა.

ჩვენის ძველის მწერლების ნაწარმოებიდამ ვის არ გაახსენდება საბერძნეთის მეცნიერება, ფილოსოფოსთა ფილოსოფია, საღმთო მეტყველება, სიტყვა კაზმული მწერლობა და სასწავლებელი წიგნები, რომლებიც ზრდიდნენ, სწრთვნიდნენ და ამშვენებდენ ქართველთ შვილებთ გონებასა. ავილოთ მაგალითად შავთეჯის შრომა და მისი არითმეტიკული საპასეჟო ცხრილი, გავიხსენოთ იოანე პეტრიძის შრომა და მისი მეცნიერებით განვითარება, ავილოთ შოთა რუსთაველი და მისი „ვეფხვის ტყაოსანი“, ყველა ესენი ჩვენ ცხადად გვამცნევენ, რომ ქართველებს ძველად სახალხო სასწავლებლებიც ჰქონიათ; სასულიერო, საერო და საშუალო სასწავ-

ლებლებიც და თვით უმაღლესი აკადემიებიც, მასთან უმაღ-
ლესი საერო და სასულიერო პირებიც მრავლად იზრდებოდ-
ნენ და ნამეტურ ისეთი პირები, როგორიც თვით უკანასკნელ
საუკუნეს იყო დოსითეოზ ნეკრესელი, იოანე ორბელიანი,
პაატა ბატონიშვილი და სხვა წარჩინებულნი გვამნი ქართ-
ველთა. ქართველთ მრავლობით ჰქონდათ სასწავლებლები,
მასთანვე ჰქონდათ სახელმძღვანელო წიგნებიც, მხოლოდ
ჩვენდა საუბედუროთ გარეშე მოზღვავებულთ მაჰმადიანთ თავ-
დასხმამ დაანგრია მონასტერ-ეკკლესიები, მასთან დაინგრენ
და დაიქცნენ სასწავლებლების უმეტესი ნაწილიც. სასწავლებ-
ლების გაუქმების შემდეგ გაუქმდა სახელმძღვანელო მწერ-
ლობაც, ქართულმა პედაგოგიკამ დაიწყო უკან ვრდომა.

ეს შავი ხვედრი არამც თუ პედაგოგიკას ხვდა, არამედ
მთელ ქართულ მწერლობას. დაგეშილის ფანატიკოს მტრის
ბრძოლის ქვეშ გაუქმდა ბევრი რამ ჭკუის სალარო ქართველ-
თა. გაუქმდა ქართველთ ძველთ ვარსკვლავთ მრიცხველთ წი-
გნები, გაუქმდა ქართველთ ფილოსოფთაგან აღარძინებულ
ფილოსოფიური წიგნები, გაუქმდა ქართველთა ექიმთა და
ქართველთ დოსტაქართაგან შემუშავებული საექიმო წიგნები
და მეცნიერებანი, საკმარისად იკლო ქართველთ ხუროთ მოძ-
ღვრების წიგნებმა, ქვეყნის მზომელობის, მხატვრობის და სხვა-
ნი, რომელსაც ოდესმე ჩვენი სიტყვიერების ისტორია გამო-
აჩენს. დაგეშილს მტერს მკაცრად სურდა საქართველოს ჩან-
თქმა, ქართველი ტომის ისე მოსპობა, რომ მისი აღარაფერი
დარჩენილიყო: არც ენა, არც მწიგნობრობა, მაგრამ ხშირად
ამის ბრძოლაში თითონაც უძლურდებოდნენ, თვითაც შეუ-
ძცნევლათ იღვოდნენ. სხვათაგან დევნილნი ქართველნი უფ-
რო ფხიზლათ ეკიდებოდნენ თავიანთ სულიერების განცხოფ-
ლებას, მწიგნობრობის აღორძინების შრომას და დღე-და-ღა-
მე მეცადინებოდნენ, რომ ქართულ ენაზედ ანთებულიყო მწერ-
ლობის დიადი ლამპარი, ქართველი დასდგოჟოდა სწავლა მეც-
ნიერების გზას, მისთვის განათებულიყო განვითარების კერა.

ქართველს ეწყო ელინებრ წინ-სვლა, წარმატება და დიდი ქადილი თავის მერმისის ცხოვრებისათვის.

ამ დიდების სამზადისის რჩევაში და წინ-სვლაში დაახლოვებით მონაწილეობას იღებდნენ ქართველთ ბრძენნი და ფილოსოფოსთ გვამნი, რომელთ ნატვრას და წადილს ყოველთვის მაღალი მიდრეკილება ჰფლობდა, დიდი მამულის შვილობა და ქართველური სიდიადე. დროის და შრომის მეოხებით ქართველთაც იწყეს მიზნედილი თვალების გახილება და სწავლა-განათლების ასპარეზზე გამოსვლა. დიდებულ გვამთა აღსარებამ ქართველებში იწყო ფესვის გამაგრება, ყოველს ქართველის გვამში იგი დიდს ადგილს ჰპოვებდა. განვლეს ბნელთ და შავთ საშუალ საუკუნოებთ დროებმა, აგერ დადგა მეჩვიდმეტე საუკუნის ნახევრის გასულიც, მისწყდა სპარსთა მრისხანების მსვლელობა, ქართველნი მიეცნენ დრტვინვას და ცხოვრებაზე დაფიქრებას, მათ მკირეთ გაახილეს თვალები, შეხედეს თავიანთ დაცემულ ცხოვრებას, მწარეთ იწყეს გოდება და შრომა ქართველთ დაწინაურებისათვის, ქართველთ განვითარებისათვის. იგინი ნათლად მიხვდნენ ქართველთ შვილების განსპეტაკების საჭიროებას, მათთვის მეცნიერების აღდგენას, ამის საშუალებით ყველა ფილოსოფიურ კითხვების გავრცელებას, სიტყვა კაზმულის მწერლობის ამაღლებას

ქართველთ ასეთ ცდას მალე მოჰყვა მონასტრების განახლება, მათ გვერდით ძველი სამრევლო, საშუალო და უმაღლეს სასწავლებლების გაბრწყინება, სკოლებისათვის საჭირო იყო სახელმძღვანელო წიგნები, მალე ამის შრომასაც შეუდგნენ. მოკლე დროის განმავლობაში აღარ დარჩა რა წიგი, რომ ქართულს ენაზე არ ეთარგმნათ. ქართველთ მთარგმნელთ ხელახლა გააბრწყინეს ქართველთ მთარგმნელებთ სკოლა, წიგნებს სთარგმნიდნენ ბერძნულ ენიდამ, სპარსულიდამ, არაბულიდამ და მით ამრავლებდნენ ქართველთ შვილების განვითარების ძალას. საქმე ისე წავიდა წინ, რომ 1707 წ.

თბილისში დაარსდა ქართული სტამბა და ამ სტამბაში დაიბეჭდა „კოსმოგრაფია“ კი. სთარგმნეს გეოგრაფიული წიგნები, ქართველთ ახსნეს თვით მერდინი და ეკვატორიც. შეადგინეს ვრცელი რუკანი, სთარგმნეს მრავალი ფილოსოფური წიგნები, სთარგმნეს თვით კრებული ვარსკვლავთ მრიცხველობისა, სთარგმნეს საოჯახო ეკონომიური წიგნები, პოლიტიკური ისტორიები, გეომეტრია, ტაქტიკა, დიდი არიფმეტიკა, მსოფლიო ისტორია, ფიზიკა, მეტაფიზიკა, სჯულის დება სხვათა ტომთა, საექიმო მეცნიერული წიგნები, წამლის კეთების წიგნები, ჯარა ექიმების, მცენარეთა ცხოვრება და მათი აღწერანი, შეადგინეს ქართული ენის ძველი და ახალი სიტყვების ლექსიკონები, ლექსიკონები ქართულის და სომხური ენის, რუსულის, სპარსულის, ოსმალურის, ბერძნულის და ლათინურის, სთარგმნეს ძველთ და ახალ ერთ მეცნიერთა და ფილოსოფოსთა განსჯანი.

საქართველოში კვალად განახლდა თარგმნა არისტოტელისა, პლატონისა, სოკრატისა, დიონოსის, დემოსთენის, იპოდრომის, სოფოქლის, კურციუსი, ტაციტის, ჰომიროსის, ყველა ძველთა და ახალთ ხელოვანის მწერლების და პოეტების, რომელსაც თვით ჩვენ დრომდის მოხწეულ ხელთნაწერი წიგნებიც ამტკიცებენ, საქმე ისე წავიდა და განათდა, რომ ქართველთ დიდებულმა და ბრწყინვალე შრომამ უკანასკნელ წარმოშობა სახელოვანი სოლომონ ლეონიძე, დოსითეოზ ჩერქეზიშვილი, პაატა ბატონიშვილი, ათანასე ბერი, ანტონ კათალიკოზი და მრავალნიც სხვანი გამოჩენილნი ბრძენნი და მეცნიერ კაცები ქართველთა, ესენი ძენი არიან ქართველის ერის ჭკუა-გონების, ქართული სკოლების, ქართულის სახელმძღვანელო წიგნების, ქართულის ჰედაგაგიკის. მათ წარმოშობეს მრავალნი ჩინებულნი გვამნი ქართველთა. მეთვრამეტე საუკუნის ნახევარს ქართველებმა ნათლად იგრძნეს სწავლა განათლების მნიშვნელობა, მის საჭიროება, მწიგნობრობის აღდგენა, ხალხში წერა-კითხვის მოფენა. სამ-

ღვდელოების ზოგიერთ-გვამნი წინააღმდეგ წავიდნენ ცრუ მო-
რწმუნეობის, მკითხაობის, ყოველი მღვდელმთავარი უბრძა-
ნებდა თავის სამწყსო მღვდელს, რომ ჩემს სამწყსოში მკით-
ხავები არსად იყვნენ, ქადაგებით სდევნეთო. სამღვდელოებაც
სდევნიდა. ასეთი ბრძანების მიწერილობა ჩვენ გვაქს ხელში
დოსითეოზ ჩერქეზიშვილისაგან დაწერილი, რომელიც თავის
ეპარქიის მღვდლებს აუწყებს, რომ მათ მკითხავები სდევ-
ნონ.

ასეთ წარმატებითი აღორძინებას მოჰყვა ის ბრწყინვალე
ხანა, რომ 1750 წ. თბილისში ქართულ ენაზედ მეექვსედ დაი-
ბეჭდა ქართული ანბანი ლოცვებით. საქართველოს სამღვდე-
ლო და თავადაზნაურის შვილებმა იწყეს დაბეჭდილის ანბა-
ნით ქართული წერა-კითხვის შესწავლა, ეს მაინც არ იყო
პირველი მაგალითი, რომში ქართული ანბანი პირველად
1629 წ. დაიბეჭდა, მეორედ 1639 წ., მესამედ იქვე 1743 წ.
მეოთხედ—1778 წ. მეხუთედ დაიბეჭდა 1795 წ. ვისგან არ
სჩანს. თბილისში დაიბეჭდა პირველად ქართული ანბანი
1710 წ. მეორედ დაიბეჭდა ლოცვებით 1713 წ. და მეექვსედ
1750 წ. საქართველოში კვალად დაიბეჭდა ხუცური ანბანი
1798 წ. ქართველთ მეფობის გამგეობის დროს უკანასკნელად
დაიბეჭდა 1800 წ. რუსეთში ქართული ანბანი პირველად
დაიბეჭდა მოსკოვში 1760 წ., მეორედ 1773 წ. მესამედ—
1793 წ. კრემენჩუგს.

მეთვრამეტე საუკუნეში რომ ქართველთ შეიგნეს განვი-
თარების მნიშვნელობა, ამას ცხადად ამტკიცებს ზემო აღნიშ-
ნულ ქართულ ანბანებს ისე ხშირ-ხშირ ბეჭდვა. ანტონის
დროს გაიხსნა ქართველთ სიბრძნის კარი, აღენთო განვითა-
რების ლამპარი, სიბრძნის აღმომზეობამ ბრწყინვით იწყო გან-
კიდურება. იმ დროის ქართველთ ზედმიწევნით იწყეს ლოდი-
კის შესწავლა, პროკლეს კავშირის, კატელორიის და ფილო-
სოფიის, საქმე ისე წავიდა, რომ გრამატიკას ზედმიწევნით
სწავლობდნენ, გრამატიკის ზოგი ერთ ფორმებს ლექსავდნენ

და ბავშვებს ასწავლიდნენ, რომ გაღმევი გრამატიკით უფრო მიეზიდნათ ყმაწვილის ყურადღება. ლათინურის, ბერძნულის და ქართულის ერთ ქართველთ ძენი ლალავდნენ თავიანთ გონებას, მთელს ქართველობაში ფეხი გაიდგა მეტაფიზიკამ, განყენებულმა მიმართულებამ თავისებური გავლენა იქონია, თუმცა დღეს ეს მოწონებული არ არის მრავალთაგან, მაგრამ ჩვენ მაინც აღვნიშნავთ მას, რადგან ხსენებულ მეცნიერებას თავისებური მნიშვნელობა არ მოაკლდება ჩვენს მწერლობაში.

თბილისში და თელავში დაარსეს სემენარიებ ევროპიულის სკოლების წესრიგ მოწყობილებით, სადაც ქართველთ ძენი სწავლა განათლებას იღებდნენ. ხსენებულ სასწავლებლებში მასწავლებლებად იყვნენ ანტონ კათალიკოზისაგან დადგენილი მოწაფენი, როგორც დავით რექტორი, გაიოზ ნაცვლიშვილი, ათანასე ბერი, დოსითეოზ ნეკრესის ეპისკოპოზი, კაცი საღმრთო ფილოსოფოსი, თავის დროის მხნე მქადაგებელი, მასთან მწერალიც იმ დროის სამეცნიერო და საფილოსოფიო წიგნებს განცვიფრებაში მოჰყავთ თვით ჩვენი დროის განვითარებულნი ქართველნი. ქართველებს რომ სკოლები არ ქონოდათ და მასთანვე მწიგნობრობაც წინ წაწეული, უამისოთ საღ გამოიზღებოდნენ ისეთი კაცები, როგორც იმ დროის ჩვენი ბრძენი და მწიგნობარი კაცები არიან, რომელთაც მეთვრამეტე საუკუნის ქართველთ ისტორიაში საკმარისი ადგილი უკავიათ. ვამბობთ და ამას ჩვენი ისტორიაც ამტკიცებს, რომ ბრძენ ქართველნი იმიტომ იზღებოდნენ და სწავლობდნენ ყველა საგნებს მეცნიერულად, რადგანაც ქართველებს დაბალი სკოლებიც ჰქონდათ და უმაღლესიც, ამასთანავე გვყვანდნენ მასწავლებლებიც, მათში მეტად ბევრი ბრძენი და ხელოვანიც იყვნენ. ამას გარდა გვქონდა ყველა სამეცნიერო საგნების შესახები წიგნები, ფილოსოფიისა და ვინ იცის რამდენი რა სხვები. ყველა ამ ფილოსოფიურს და სამეცნიერო წიგნებს ქართველთ ძენი ეტრფოდნენ და ესურ-

ვებოდნენ დიდის ხალისით, იგინი თავს ლალავდნენ წიგნების ფურცლების კითხვისაგან, ყოველს ძნელს გასაგებს საგანთ მნიშვნელობას უსათუოთ შეიტყობდნენ. არც ერთი მოწაფე არ დასტოვებდა რამე ძველს წიგნს, ძველს ფილოსოფიურს და სამეცნიერო საგანს, კითხვის წინადადებას, რომ იმას ის ნათლად არ გაეგო და შეესწავლა. ესეთი მხნეობა და ლტოლვა იმ დროის ქართველთ მოწაფეებისა დაბადა ქართულმა ენამ. ეს შექმნა ანტონ კათალიკოზის მეტაფიზიკამ, მისმა სხოლასტიკურმა სკოლამ. როგორც მეთვრამეტე საუკუნეში საფრანგეთის დიდებულ პირების განკაცებაში ერთობ დიდი დავალება დასდეს იეზუიტების კოლეგიებმა და სასწავლებლებმა, ასეთის მიმოხვრითვე დაიწყო საქართველოში აღორძინება და გავრცელება ანტონ კათალიკოზის და მის ეამის ქართველთ მეცნიერთ და ფილოსოფოსთ ცდამა. მათ შექმნეს და აღადგინეს მწიგნობრობა და ყოველივე ის, რაც კი XVIII საუკ. საქართველოში აღორძინებულ და ცნობილ იქმნა.

იმ დროს, საქართველოში, სკოლების მართვის საქმე ძველებურად მიდიოდა, უფრო სპარსულად, ეს წესები საქართველოში საშუალ საუკუნის შემდეგ შემოვიდა, თორემ წინასაუკუნოებში ქართველთ სკოლების წეს-რიგი ელინებრი იყო მოთავსებული. სპარსულმა გავლიენამ ქართველი მოწაფენი ორ-მუხლზედ დააჩოქა, სასწავლებლები ასე იყო მოწყობილი, სასწავლო ოთახში ორ მხარეს პატარა ტახტები იდგა, თითო ტახტზე თითო მასწავლებელი იჯდა და წინ საჭირო წიგნები ეწყო, საწერ-კალამი, ქალაღდი მარანდული, ოსმალური და რუსული. მოწაფეებისთვის დაწყობილი იყო პატარ-პატარა ნაალები, მოწაფეები ორის მუხლით დაჩოქილები ისხდნენ და კითხულობდნენ გაკვეთილებს, იმ დროებში უმეტეს ნაწილს გაკვეთილებს ზეპირად ჰკითხავდნენ მასწავლებელნი მოსწავლეებს. წერის გაკვეთილებისათვის ჰქონდათ პატარა სამფეხა სკამები, ამას დაიწყობდნენ წინ და მაზე დაიწყებდნენ წერას, ზოგი მუხლზე სწერდა. წერა მუდამ დღე

იკოდნენ და სასტიკის ზომებით. ყველა სწავლა თითქმის კითხვა მიგებით. თავდებოდა, დიდი ადგილი ეკავა სამღრთო რჯულს და ბერძნულ ენას, უკანასკნელ სპარსულს და არაბულ ენებს. მე ვიცი ერთი ცნობილად, რომ არაბულ ენის შესწავლაზე ქართველ ბავშვები დიდათ იტანჯებოდნენ. მარტო ანბანის სწავლებას სამ წელიწადს უნდებოდნენ, თბილისის სკოლაში ხუთს წელიწადს გრძელდებოდა თურმე არაბული, სპარსული და თათრული ენების და მწიგნობრობის შესწავლა. სამ-ოთხ წელიწადს ბავშვებს არაბულის და სპარსულის არაფერი გაეგებოდათ. ამათი განვითარება მხოლოდ მაშინ იწყებოდა, როცა იგინი სპარსთა მელექსეთა ლექსების თარგმნას ქართულს ენაზედ თავისუფლად იწყებდნენ. მასწავლებლად უმეტესად ბერძნულის ენისა ბერძნები ჰყავდათ, სპარსულის ანბანის და არაბულის ანბანისათვის განვითარებულნი ქართველთ მწიგნობრები, სპარსნი იშვიათად ყოფილან. ისევ და ისევ ქართველთ მწიგნობართ მეოხება იყო, რომ ქართველთ შვილები ისე ზედ-მიწევნით სწავლობდნენ სპარსულს ენასა და მწიგნობრობას, თუმცა დიდის ტანჯვით და წვალებით.

ქართველთ მოსწავლეთ სწავლის მხრით ტანჯვა-წვალების ხანა საუკუნოდ ჩაბარდა სამარეს 1770 წლებში. სასწავლებელთ შენობათა გარეგან და შინაგან გეგმა შეიცვალა, შეიცვალა წიგნების ხმარებაც. სკოლებში დაწყობილ იქმნა სტოლები, სკამები, რუკები, ქალაღი, მელანი, საწერ-კალამი, სწავლება სულ სხვა წეს რიგით, უფრო ევროპიულად. უკვე დრო იყო ამის, საქართველოში მრავალ ალაგას იყვნენ ევროპაში ყოფილნი და ნასწავლნი ქართველნი. ამათ გარემოება ნებას აღარ მისცემდა, რომ თვალეზ ახვეულებივით ემზირნათ ქართველთ სკოლების საქმისათვის, უნდა ითქვას, რომ საქართველოს სკოლებში ევროპიული წეს რიგი ქართველმა პატრებმა XVII საუკუნის დასაწყისიდან შემოიტანეს, იმ დროს, საქართველოს კათოლიკეთ მოძღვარნი რომში

იღებდნენ უმაღლეს სასულიერო სწავლას პაპის უმაღლეს კო-
ლეგიაში; მერე საქართველოში მოდიოდნენ და თან მოჰქონ-
დათ ევროპიული წესწყობილებანი და ჩვეულებანი. მაგრამ
ჩვენდა საუბედუროთ მათი შემოტანილი წესები მათ სასწავ-
ლებლებში შთებოდნენ, ქართველნი ადვილათ ვერ ეთვისებო-
დნენ, მასში რაღაც დამარღვეველს მანქანებას ხედავდნენ ერ-
თის მხრით სჯულის ეშინოდათ. სამღვდელოებაც ვერაფერს
თვალთ უმზერდა. ასე მიდიოდა საქმე. უკანასკნელ კი ქარ-
თველთ შეიგნეს თავიანთი მოვალეობა. პატრების და ანტონ კა-
თალიკოზისმეოხებითსხვაფერ იწყეს სკოლებში სწავლისმორთვა,
არაბული ნუმერაციაც დაამტკიცეს მწერლობაში სახმარებლად.

ძველს დროში, ქართველთა მოწაფეთ სწავლის გამოცდა
წელიწადში ერთხელ იცოდნენ, იანვრისთვის, ვინც კარგად
სწავლობდა, იმას მურაბას და ხილს აქმევდნენ. სწავლა მთელს
წელიწადს გრძელდებოდა, მოზარდი ყმაწვილობა სოფლათ
მიჰყავდათ, უფრო მონასტრის სასწავლებლებში, რომელნიც
სამღვდელთა ემზადებოდნენ, საერო საქმისათვის მოსამზადე-
ბელი ბავშვები კი თავთავიანთ ოჯახში შთებოდნენ. ძველის
სკოლების წეს ჩვეულების რიგი და წესი ახალის დროის სკო-
ლებს არაფერი შერჩათ. სულ შეიცვალა, მოწაფეთა დასჯაც
კი. ახალ წესწყობილებამ ქართველთ სასწავლებლებში დაბა-
და ყველა სამეცნიერო საგნებთა წიგნები. ყველა სახელმძღვა-
ნელოები, პოლიტიკური ვითარება აქ რომ სხვაფერ წასული-
ყო, მაშინ სახელმძღვანელოები ერთი ოცად იმატებდა. არ
დარჩებოდა რამე კითხვა სამეცნიერო, საფილოსოფიო და სხვა-
კითხვების, რომ ქართულს ენაზე არ აღორძინებულყო, ამას
ითხოვდა თვით თბილისის სკოლების რიცხვი და მათი წეს-
წყობილება, თბილისში იყო შემდეგი დიდი სამრევლო სკო-
ლები: კალოუბნისა, რომელ სასწავლებელიც 1830 წლე-
ბამდის დაშთა. 1789 წ. აქ სწავლობდა 400 ყმაწვილი, ქვა-
შუეთისა, ანჩის-ხატისა, აქ სწავლობდა 300 ყმაწვილი, ჯვარის
მამისა, აქ სწავლობდა 200 ყმაწვილი, მეტეხისა და სიონისა.

ამათ გარდა იყო მართლმადიდებელთ ქართველთ სემენარია, კათოლიკეების სასწავლებელი ეკლესიის გვერდით, სადაც 60 უმაწვილი სწავლობდა და რომლის გამგეთ პატრები იყვნენ. საექიმო სასწავლებელი, სხვათა მასწავლებელთ შორის აქ იყო მასწავლებელი გერმანელი იოსებ გოტინგიც, მხატვრობის და სახელოსნო სასწავლებელი, სადაც სხვა-და-სხვა სამეცნიერო და სახელოსნო საგნებს წიგნებით ასწავლიდნენ. მალე გაჩნდა ქართულ ენაზე სამხატვრო ხელოვნობის სახელმძღვანელოებიც, საათის გაკეთების, გაჩნდა მინერალოგიაც, ბატანიკაც, ქიმიის ნაწილსაც შეეხნენ, სახელოსნო წიგნებიც: სთარგმნეს, საოჯახო ეკონომია, სახლების კეთების გეგმები და ბევრიც სხვა ასეთი წიგნები. პედაგოგიურს და ტექნიკურს წიგნებს გარდა ხელოვნურს მწერლობასაც დაუახლოვდნენ, გაიცნეს კარგათ ვოლტერის ნაწერები, ჟანჟაკ რუსოსი, მონტესკიეს წერილი „მათხოვრებზე“ ქართულად სთარგმნეს.

საქართველოს ბედი უღიმდებოდა, ქართველნი ხალხად ქცევას ლამოდნენ, მეცნიერებისადმი დიდს მიდრეკილებას. 1782 წ. თელავის სემენარიის დაარსების საქმემ ხომ ცხადათ. ჰყო ქართველთ ლტოლვილება მეცნიერებისადმი, სასწავლებლისათვის შეკრებილ იქმნენ მოწაფენი, ეგზამენი, ანუ გამოცდაც მოხდა, გამოცდაზედ დაესწრო ანტონ კათალიკოზი, მეფე ერეკლე. დოსითეოზ ნეკრესელი, სკოლის კურთხევის დროს მოწაფენი ანტონ კათალიკოზს ყვავილებს უფენდნენ ფეხ ქვეშ, სემენარიის რეპტორმა გაიოზ ნაცვლიშვილმა სიტყვა წარმოსთქვა და, ნეკრესელს დოსითეოზ ჩერქეზიშვილს ასე მიმართა: სკოლები საქართველოში ახალი საქმე არ არის, აქამდისაც გვექონდა სკოლები და გვაქვს კიდევაც. ხალხ ეს სკოლები ჩვენს ძველს ქართულს წესწებობებსა და დღეობებს უხედავნი. ამ სკოლებიდან გამოვიდნენ მრავალნი ჩინებულნი ბრძენნი ქართველნი და აი ერთი თვით თქვენი უმაღლესობაც ქართველთა სკოლიდამ არის გამოსული, რომელიც აქ ბრძანდებით და რომელიც თქვენის მდალის ცოდნით, მეცნიერებით და მოქმედებით ანათებთ აწინდელ ქართ-

ველთა. სემენარია დაარსდა, სწავლა დააწყებინეს იმ წესრიგით, როგორც ევროპის სემენარიებში არსებობდა, იმ დროებში სწავლა გრძელდებოდა 10 წელიწადს, ამ სემენარიის პირველი კურსი 1793 წ. გამოვიდა. რიგიან მოწაფენი წოდებულ იქმნენ სტუდენტებათ. მე თვით ვნახე ორი ძველი წიგნი სადაც მიწერილი იყო ბოლოში ასე: ეს წიგნი გადიწერა თელავის სემენარიის სტუდენტის ამა და ამისაგანაჲ. ამ სემენარიის საქმე დროებით წავიდა კარგად, რექტორი გამოეცვალათ, გაიოზ ნაცვლიშვილი რუსული ენის ცოდნის გამო რუსეთში გადაიყვანეს, ამის მაგიერ დავით მესხიევი დანიშნეს, შემდეგ დავით რექტორათ წოდებული. დავით რექტორის დროსაც შესაფერათ მიდიოდა სემენარიის საქმე, დავითი შესანიშნავი კალიგრაფი იყო, მასთანვე დაულაღაფი გადამწერი სემენარიის მოწაფენი გარს მოიკრიფა და იწყო მათში მეცადინეობა ქართულ წიგნების გადაწერაზე. იმდენი შესანიშნავი ძველი და ახალი ქართული წიგნები XIII საუკ. XVI საუკუნ. არ გადაწერილა, რაც XVIII საუკ ბოლოს, დავით რექტორის გამგეობის დროს გადიწერა თელავის სემენარიის კედლებ შუა. ჩვენი მეფეების დროს მოწაფეების ცემა სულ არ იცოდნენ, შეუძლებელი იყო, რომ სადმე მოწაფისათვის ეცემათ, ან დაეჩოქებინათ, ამის ზოგი ერთი წესები დავით რექტორმა შემოიღო თელავის სემენარიაში ყოფნის დროს და უმეტეს ნაწილი კი შემდეგ დროებში, არ გაიგონებოდა, რომ იმ დროს, ქართულს სკოლებში მოსწავლე მასწავლებელს გაელახა, უბუროთ დაეტოვებინა, ან ყურები აეწია, ამას არც ერთი ქართველი არ მოითმენდა, რაკი ჩვენში ცემა არ იყო ჩვეულებათ შემოსული, ამიტომ ბავშვებიც დიდის სიბეჯითით სწავლობდნენ.

სასწავლებლები დასავლეთ საქართველოშიაც ძველადგანვე არსებობდნენ: მაგალითებრ სამეგრელოში ჭყონდიდელეებსებარათ მეგრელთ სასულიერო სასწავლებლის ზედა-მხედველობა. სამეგრელოში გაზრდილნი და განსწავლულნი მღვდელ-

ნი და ბერნი იგზავნებოდნენ სვანეთში და ასეთ მიუვალს ადგილებში. ერთს ვრცელს სასულიერო სასწავლებელს გარდა სამეგრელოს სამრევლო სასწავლებლებიც მრავლად ჰქონდა, სამრევლო სასწავლებლის მასწავლებლებად მღვდლები იყვნენ და სასულიერო სემენარიის ბერები. სემენარია ჯყონდიდლის გვერდით არსებობდა. სემენარიაში ასწავლიდნენ ქართულს ძველსა და ახალს ენებს და მწიგნობრობას, ისტორიას, ფილოსოფიას და ენებთ შორის ბერძულ და ლათინურ ენასაც, ბერძულს უფრო საფუძვლიანათ, საერო სასწავლებლში ქალებიც დაიარებოდნენ, ხოლო ქალები ცალკე იყვნენ და მათ ქალებივე ასწავლიდნენ, უფროს გამგე მასწავლებლად მღვდლის ცოლი ითვლებოდა. ქალებს ასწავლიდნენ წერა-კითხვას, სამართო ისტორიას, საქართველოს ისტორიას და ხელ-საქმეს, ქსოვას, რთას და სხვა. სამეგრელოს სასწავლებლებს და ნამეტურ სასულიერო სასწავლებელს და მის სასულიერო გამგეობას მეტად დიდი ტვირთი დააწვა მას შემდეგ. რაც ოსმალთაგან აფხაზები დამორჩილებულ და გათათრებულ იქმნენ, სადაც ოსმალთაგან გაუქმდა საკათალიკოზო ტახტი, სასწავლებლები და ეკკლესიები. უკანასკნელ აფხაზეთში საიდუმლოთ შთენილ ქრისტიანებსაც მეგრელნი ჰპატრონობდნენ, ესენი ავრცელებდნენ იქ ქრისტიანობას და ქართულ ენას.

სამეგრელოს სასულიერო სემენარიას მრავალი გამოჩენილი გვამნი გამოუზრდია, რომელთაც უკანასკნელ უმაღლეს წერტილამდისაც მიუღწევიათ. ერთი ასეთთაგანია ნიკოლოზ არქიმანდრიტი, ანუ შარდენისაგენ ირბახათ წოდებული. ნიკოლოზ ირბახი მთელს სამეგრელოში გამოჩენილი იყო, ნასწავლი, შესანიშნავი დიპლომატი, მცოდნე თავის დროის კვალად ყველა მეცნიერების, მცოდნე ყველა აზიური ენების, ამას გარდა მან იცოდა ევროპიული ენები: ფრანგული, იტალიური, ლათინური, ბერძნული, ისპანიური, ინკლისური, ოსმალური, არაბული და თათრული. ევროპის სახელმწიფოებშიაც რამდენ გზისმე იმგზავრა, ხანდისხან მეფეების და სა-

მეგრელოს მთავრებისაგანაც იყო გაგზავნილი დესპანათ, სადაც იგი დიდს ცოდნას და შნოსაც იჩენდა ევროპის სახელმწიფო პირებთ წინაშე. იგი რომის სამღვდელოებისაგან დიდათ პატივცემულ იქმნა, უკანასკნელ იგი შეუკავშირდა რომს, მიიღო ლათინობა. ამის მეთაურობით და ქადაგებათ დაარსდა რომში 1629 წ. ქართული სტამბა, ამანვე მიიღო დიდი შრომა იმ დროის საჭირო წიგნების შედგენაში, რომელიც მაშინათვე დასტამბულ იქმნენ. ამ პირს ბევრიც სხვა შესანიშნავი საქმეები გაუკეთებია, ასეთივე გამოჩენილი პირები სამეგრელოს სასულიერო სასწავლებლიდამ არა ერთი გამოსულა. სამეგრელო ძველად ბრწყინავდა სასწავლებლებით და მასში გაზრდილ სასულიერო და საეროს პირებით.

ასევე ითქმის გურიაზედ, დასავლეთ საქართველოს ოსმალთაგან დაპყრობის და გაათათრების შემდეგ სწავლის საქმე გურიაში გადმოიტანეს, გურიაში ორი სასულიერო სასწავლებელი არსებობდა, ერთი ჯუმათელს ებარა და მეორე შემოქმედელს. ეს ორი სასწავლებელი სემენარიებათ ითვლებოდნენ, აქედამ ეზდებოდნენ გურიას სასულიერო პირები. სწავლა აქაც ისევე იყო როგორც სამეგრელოში, აქ ნამეტურ კარგად გალობასაც ასწავლიდნენ. სემენარიის მოწაფეთა გამოცდა სამეგრელოს და გურიაშიაც წელიწადში ერთხელ იცოდნენ, სემენარიის მოწაფენი ზაფხულობით მონასტრების გვერდით სცხოვრებდნენ და ზამთარს მონასტრის მახლობელ სოფლებში, ვინც ახლო-მახლო სოფლებიდან იყვნენ ისინი თავიანთსას სწავლობდნენ, თვეში ერთხელ მღვდელ-მთავრებს ეჩვენებოდნენ და გაკვეთილებს აძლევდნენ. მხოლოდ რიგიანად მომზადების შემდეგ მიაღწევდნენ მღვდლობას. სწავლა ორსავე სამთავროს სასწავლებლებში 10 წელს გრძელდებოდა, გურიაში საერო და სამრევლო სკოლებიც მრავლად იყო მოფენილი, თითქმის ყოველ ეკლესიის გვერდით, მღვდელი ვაჟებს ასწავლიდა და მის მეუღლე ქალებს. ქალებს ხელ საქნარს, ქსოვას და რთვასაც კარგათ ასწავლიდნენ, როგორც სამეგრელოს

სასულიერო წოდება იღვწოდა გათათრებულ აფხაზთათვის, ისევე გურულები მეცადინეობდნენ აჭარელთათვის. გურია მფარველობდა აჭარის ქართველ ქრისტიანობას, იქ თუ რამ არსებობდა ეს სულ გურულების მეოხებით იყო. გურულ სამღვდელო პირებს საბერძნეთშიაც ხშირი მისვლა-მოსვლა ჰქონდათ და ამათი შვილები ტრაპიზონის სასულიერო სემენარიაშიაც სწავლობდნენ. XVIII საუკ. დამდეგიდამ-კი ორსავე სამთავროებში სკოლებმაც იკლო და ნასწავლ მღვდელმთავარნი, მღვდელნი, ბერნი და ერის კაცნიც შემცირდნენ, ამას მიზეზი ოსმალთა ძლიერი გავლენა და შინაური და გარეული ბრძოლანი იყო. სწავლის და სკოლების დრო აღარ ჰქონდათ ქართველებს.

რაც ჩვენ ვსთქვით ქართლის სასწავლებლებზედ, იგივე ითქმის სამცხე-საათაბაგოს სწავლა განათლებაზედ და იმერეთზედ. სამცხეში ოსმალთს მოსვლის მეოხებით ძველადვე დაეცა სწავლის საქმე, იმერეთში-კი ეს კარგა ხანს დაშთა. იმერთ შორის გამოჩენილი იყო გენათის სასულიერო სემენარია, რომელსაც ქუთათელი და გენათელი განაგებდნენ. ამ ვრცელ სასწავლებელს გარდა სხვა სასულიერო და საერო სასწავლებლებიც მრავლად იყო დახსნილი. აქ ასწავლიდნენ ყველა ძველსა და ახალ ენებს, ისტორიებს, მეცნიერებას და ფილოსოფიას. გენათის სემენარია თუ რაოდენათ იყო ამალღებულნი და იქ სწავლა განათლების საქმე როგორ ბრწყინავდა, ეს იქიდანაც სჩანს, რომ თვით გამოჩენილი ანტონ საქართველოს ქათალიკოზიც-კი გენათში იყო გაგზავნილი და იქ გამოიწურთნა, იქ განათლდა და გაბრწყინდა. ჩვენ რომ ბევრ ცნობებიც არ მოვიყვანოთ, ვგონებთ ეს ერთი მაგალითიც კმარა გენათის სემენარიის მნიშვნელობის არ მოსაკლებად. ჩვენს საუბარს შემდეგი ძველი თქმულებაც ხომ კარგათ ასაუთებს: — „ზრდილნი აჩიან იმერნი, მტერთა მისცემი რისხვისა“ რით იქმნებოდნენ ზრდილნი, თუ მათ ზრდილობის აღსაზრდელნი-კი არ აქვდათ, ქონვით-კი აქვდათ ყველაფერი, მა-

გრამ ჩვენდა საუბედუროდ თანამედროვე აღმწერთა მასზედ არა დაგვიტოვებს რა.

მე გავიცანი XIX საუკუნის პირველ დროის ქართული სახელმძღვანელოები და უნდა მოგახსენოთ, რომ ყველა იგინი დაინახე თავის დროის კვალად მეტად უსარგებლოდ, კაცი გულ ცეცხლით ივსება, როცა აკვირდება ჩვენს სახელოვანს წარსულს დროს, იმ დროს, როცა ჩვენი სახელოვანი ბარათაშვილები სცხოვრობდნენ, ორბელიანები, ჭავჭავაძეები, ერისთავები და მათი წოდების ძენი სიამოვნებით შეექვედნენ ქართველთ ნაყოფს, ქართველთ გლეხთა წიაღს, ეს ხსენებულნი პოეტები მშვენიერ ლექსებს სწერდნენ და აქაიქეიფებზე ამ ლექსებს კითხულობდნენ, ლექსების კითხვით უზრუნველ ჭამია ქართველები დიდს ახტაცებაში მოჰყვანდათ, მათი ქეიფები და ლხინები ყოველთვის ოქრო-ვერცხლით იფინებოდა და ლაპლაპებდა, საქართველოს სადღეგრძელოებსაც მიირთმევდნენ: „შესვი გამოსთქ“ და იმავე დროს კი მათ ქართულს ენაზე ერთი რიგიანი ანბანიც არ დაბეჭდეს, ერთი პატარა სახალხო საკითხავი წიგნი. ჩვენს მგონებს და მწერლებს რომ იმ დროის ქართველთ ასეთ მთავარ ნაკლოვანებებისთვის ყურადღება მიექციათ, მათ რომ დროის შესაფერი წიგნები ებეჭდათ, დღეს ჩვენი ხალხის საქმე განათლებით ერთი ათად წინ იქნებოდა წასული, დღეს ქართველთ ხალხში სახალხოდ წერა-კითხვა საკმარისად იქმნებოდა აღორძინებული, მაგრამ იგინი არ გრძნობდნენ ამის საჭიროებას.

მე არ ვსაჭიროებ აქ დაწვრილებით გავყვე იმის აღწერას, თუ ჩვენს ყვავილოვან ქეიფების დროს რა გვარი ანბანები იბეჭდებოდა, ვისაც სურს რომ გაიცნას ყველა ესენი, იმას ვთხოვთ უცბათ მაინც გადაავლოს ჩვენის მწერლობის ისტორიას თვალი და იმ ანბანებს, რაც მაშინ დაბეჭდილა და ის ამაზე ცხადათ დარწმუნდება. სამაგალითოდ მე დავასახელებ თუნდა ერთ ანბანის წიგნს, რომელიც დაუბეჭდია პლ. იოსელიანს 1841 წ. და რომელ ანბანიც თავის დროის კვა-

ლად საუკეთესო ანბანათ ჩაითვალა ქართულ ენაზე. ეს ანბანი დაბეჭდილია პატარა ზომის, შავს ქალაღზე, ძველებურის ქართულის ენით, ანბანის და ლოცვებს გარდა აქ სხვა არაფერი მოიპოვება. ეს ანბანი ისეთ გეგმის სულით და ხორციით არის დაბეჭდილი, რომ თუ არ დიდათ გაჭირვებული, უამცნოთ ხელში არავინ აიღებს საკითხავად, რადგანაც ამ ანბანით ყმაწვილს ქართული ანბანის სწავლა დიდათ შესძულდება. ამ წიგნით ქართული ანბანის სწავლება ყმაწვილებთა განწვალებათ უნდა ჩაითვალოს. თუმცა ასე იყო, მაგრამ ეს ანბანი პ. იოსელიანმა 1841—1857 წლებში ექვსჯერ დაბეჭდა და მას კაი ბაზარიც ჰქონდა, მაგრამ როგორც მკვდარი წიგნი, მასთანვე მკვდარის ენით შედგენილი, იგი საყოველთაოდ მკვდართა შთებოდა. პლ. იოსელიანის გარდა ხანდისხან ჩვენი სასულიერო მოძღვარ მამებიც ბეჭდავდნენ რაღაცა პატარა ანბანებს და ლექსებს, მაგრამ საუბედუროდ, ვერც ეს სულის მამები იქცეოდნენ ოსტატურათ, იგინიც მკვდარის ენით აღგენდნენ ყველა იმ წიგნებს, ყრუს ანბებით, ლოცვებით, ტლანქის პედაგოგიურის სისტემით, რაც ბავშვებში სარგებლობის მაგიერ ვნება და ზიზღს უფრო ჰფენდა და სთესავდა. მოახლოვდა 1855 წლები და მალე ივ. კერესელიძემაც გამოსცა ქართული ანბანი, რომელსაც „ერმათა საკითხავი“ წიგნი ეწოდებოდა, მაგრამ საუბედუროდ ვერც ეს წიგნი აღმოჩნდა დროის შესაფერად და საჭიროდ შედგენილი. ვერც ამ წიგნმა გასტანა დიდხანს, ამ წიგნის სიცოცხლეს მოკლე დროის აღმოჩნდა.

უნდა ვსთქვათ, რომ ივანე კერესელიძესაგან გამოცემული ანბანი კი სჯობდა პლ. იოსელიანის ანბანს. მაგრამ ერთიცა და მეორეც ქართველთ ცხოვრებაში უმნიშვნელოთ დარჩა, მას შემდეგ გამოიცა ს. მდივანოვის ანბანები, მაგრამ ვერც ეს ანბანი აღმოჩნდა დროის შესაფერისად შედგენილი და მოხერხებული, ვერაფრით გაუსწრო თავის წინა მოადგილეებთა მკვდარს მიმართულებას და აზრებს, ანბანში არ აღმოჩნ-

და ბავშვების არც ერთი წამხალისებელი მოთხრობა, სახალხო ლექსი, ზღაპარი, ან სხვა რამ, ანბანის შემდეგ წიგნი სავსეა ძველისა და ახლის აღთქმის ცნობებით და ისიც ყველა საყმაწვილო მიმზიდველს ოსტატობას და უნარს მოკლებული ამავე დროს მოჰყვა დ. ფურცელაძის ანბანი, ეს ანბანი ძველის ქართულის ანბანებისაგან მხოლოდ იმით განირჩეოდა, რომ იმაში მოთავსებულია ზღაპრები, ბაიათები, ზოგი ერთი ადგილები საქართველოს ისტორიიდან და სხვა ცნობები, მაგრამ ვერც ეს წიგნი აღმოჩნდა პედაგოგიურად შედგენილი, იგი იყო ულაზათო და ბავშვების არ წამხალისებელი. ასეთ მდგომარეობაში იყო მოთავსებული სწავლის საქმე, დაბალ წოდების შვილებისათვის ხომ სიტყვა არ ითქმის, ესენი დამდაბლებულნი იყვნენ ისე, რომ მთელი საქართველო დაგეარნათ, ერთს გლეხის კაცის ოჯახს ვერ ნახავდით, რომ მის წევრთ ქართული კითხვა, ან წერა რიგიანად სკოდნოდათ, გელეხებისთვის წიგნის კითხვა არც კი არსებობდა, ქართველებში ყველა იმ აზრის იყვნენ, რომ გლეხკაცის შვილებისათვის წიგნის ცოდნა და კითხვა რა საჭიროაო, წიგნი დიაკვანმა, მღვდელმა, თავადმა და აზნაურმა უნდა იცოდესო. საუბედუროდ ეს მრავალთ შორის დღესაც ისევ ისეა და ბევრი ამ უკუღმართს აზრებს ხმა მალლა ავრცელებენ ქართველებში.

უწიგნობის მიზეზი საკმარისია ქართველთ შორის. 1864 წ. თფილისში, გამოიცა „ქართული ანბანი“ შედგენილი პ. უმიკაშვილის მიერ. ეს ანბანი თავისზედ წინად ყოფილ ანბანებს ბევრად სჯობდა. ამ წიგნმა თავის შესაფერად სარგებლობაც მოიტანა, ხალხმა სიამოვნებით მიიღო, მალეც გასალდა. გამომცემელმა შემდეგ ეს ანბანი უკეთესად გადააკეთა და მესამედ 1866 წ. გამოსცა. წიგნი შაურად იყიდებოდა. ხალხში მალე გაარკვია გზა და კვალი. შემდეგ ეს ანბანი აღარ გამოიცა, რადგანაც მასზედ უკეთესად შედგენილი და

დაბეჭდილი იაკ. გოგებაშვილის ანბანი აღმოსჩნდა. გამომცემელმა უბირატესობა ამას მიანიჭა. პ. უმიკაშვილის წიგნის შემდეგ, 1873 წ. თფილისში, დაიბეჭდა „ანბანის საკითხავი წიგნი“ ახლად შედგენილი რაფი. ისარლოვისაგან, სურათებით დაბეჭდილი, ეს წიგნაკიც ღროის შესაფერად აღმოსჩნდა, რადგანაც იგი სურათებით იყო ნაბეჭდი, ამ წიგნის გამომცემელმა რამდენიმე ათასი დაბეჭდა, იგი ერთობ მალე გასაღდა, შემდეგ კი აღარ გამოსცა, რადგანაც 1875 წ. „დედა-ენა“ დაიბეჭდა და ეს წიგნი ხსენებულს წიგნებზედ ბევრად უფრო პედაგოგიურად შედგენილი აღმოჩნდა. რაფ. ისარლოვის შემდეგ ა. ჯულელმა და სხვებმაც ბეჭდეს ქართული ანბანები და ქუთაისშიაც გამოსცეს, მაგრამ ვერც-ერთმა იაკ. გოგებაშვილის ანბანს და „დედა-ენის“ ოღონობა ვერ გაუწივეს ხალხს, შემდეგ ეს წიგნები აღარ დაბეჭდილან.

დიდს უძლურს მდგომარეობაში იყო ჩავარდნილი ქართველი ერის სასწავლო წიგნების საქმე, ერთი რიგიანი სახელმძღვანელო არა გვექონდა, ერთი სახალხო საკითხავი წიგნი, ერთი ისეთი თხზულება, რომ მით შეგვეძლებოდა ერის გულის მიზიდვა მწიგნობრობისაკენ და მათში მცირედ მაინც აღორძინება მწიგნობრობის სიყვარულის. ჩვენს მამებზე ვერაფერმა გავლენამ ვერ იმოქმედა, ვერაფერმა გარემოებამ და დავრდომილებამ ვერ აუხილა მათ თვალები, იგინი ისე გაბედრანგებულ იყვნენ, რომ თვის გვერდით მდგომ სომხებსაც კი ვერ მზერდნენ და მათაც კი ვერ ჰბაძავდნენ. ჩვენმა ძველმა თაობამ დიდის სიმკვდრით განვლო ამ მხრით თვისი არსებობა.;

მათ არ დაგვიბეჭდეს ერთი რიგიანი ანბანი, მასთან იაფ ფასად. არ დაგვიბეჭდეს მდაბიურად შედგენილი საქართველოს ისტორია, არ დაგვიბეჭდეს რიგიანი რუსულ-ქართული სასწავლებელი წიგნი. არ დაგვიბეჭდეს ახალის ქართულის ენით შედგენილი. ქართული რიგიანი გრამატიკა, არ დაგვიბეჭდეს არც ერთი პატარა რამ საჭირო საკითხავი წიგნი. არ დაგვიბეჭდეს ექიმობის წიგნი, არიზმეტიკა, გეოგრაფია, საზოგად-

ლო ისტორია, არ დაგვიბეჭდეს სახარება, საეროს ენით შედგენილი ქართველთა წმიდათა ცხოვრება, არ დაგვიბეჭდეს იაფ ფასად „ვეფხვის ტყაოსანი“, ეს ძვირფასი საუნჯე ქართველთა, „დავითიანი“ და სხვები. 1860 წლებამდის, თფილისში ქართული წიგნები სამთლით უნდა ეძებნათ. „ვეფხვის ტყაოსანი“ სამ მ. იყიდებოდა ღ სხვა წიგნებიც ასევე, მაშინ სულ ხუთნაირი წიგნი ჩამოითვლებოდა, რასაც ქართველი იშოვიდა საყიდლათ.

ესეთს მდგომარეობაში იყო მოთავსებული ჩვენი ერის ვითარება, ასე იყო ერი დანატრულებული პატარა წიგნებს, ისეთ წიგნაკებს, რომელ წიგნის 1000 ცალის გამოცემა 40 მ. მეტი არ დაჯდებოდა იმ დროს როცა ჩვენი გამოჩენილი გვარის შვილები ათას თუმნობით ფლანგავდნენ, როცა გლეხთაღვაწლზე უხვათ ნავარდობდნენ. როცა მათ შვილებსაც ოსმალ-სპარსებზე ცხვრებივით ჰყიდდნენ, როცა მათგან დაყილულს გლეხებს სომხები და თათრები მარჯვნივ და მარცხნივ მიერეკებოდნენ. სომეხთაგან ქართველ გლეხების სყიდვას თვითრაფიც მოგვითხრობს „დავით ბექში“.

ასეთ ქვეყნის ძეთა კრებულს ეკუთვნის იაკობ გოგებაშვილი, რომლის წინა დროება და ვითარება მცირეთ მაინც გავიცანით, ყველა ჩვენს საზოგადო მოღვაწეებს ჰყავთ თავიანთ წინა მოადგილენი, თავიანთ ძველნი მამანი, მეღექსეებს ჰყვანდათ თავიანთი წარმომადგენნი მამანი, ასევე მოთხრობის მწერლებს და მეისტორიეებსაც, მაგრამ პედაგოგიურ მწერლობას კი ჩვენში წარმომადგენი არ ჰყოლია. ამის დასაწყისი ჩვენში იაკობ გოგებაშვილის ნაბიჯით იწყება, რომელიც თავის სამწიგნობრო შრომით და გამჭრიახობით იმ დროის უხეირო მდგომარეობას წინ აღუდგა, ხელში სამთელი დაიკავა, ქართველ შვილებს წინ გაუძღვა და უთხრა:

აბა, ქართველთა ძენო, მომდიეთ, მე გაგიძღვებით ამა და ამ გზით, გაგიყვანთ ფონს, ბნელს ღამეს და დაგაყენებთ ნათელს გზაზედ.

ქართველთ ერთმა ნაწილმა სიამოვნებით მიიღო იაკობ გოგებაშვილის რჩევა, მათ სიხარულით მიიღეს ჩინებულ მოძღვრის სატრფო სიტყვა.

გამოჩენილ მოძღვრისადვის საქართველოში მოქმედების დასაწყისი სულ უბრალო საქმის კეთებით უნდა დაწყობილიყო, თითქმის ანბანის ბეჭდვით, რადგანაც დიდებულ წოდების მექონ ქართველებს ერთი უბრალო ანბანიც არა ჰქონდათ, ერთი უბრალო რამ საკითხავი წიგნი.

აი, ასეთ დროს მოველინა ქართველს ერს იაკობ გოგებაშვილი, ასეთ მდგომარეობაში მყოფ ერს დახვდა იგი გაკამათებული, ამ არსებულს უწესოებას იგი მკაცრათ აღუდგა წინ, მან დაძლია ყოველნაირ უსწორ-მასწორო მდგომარეობა და იმ დროის პატარა საზოგადოებას ამცნია თავის მოვალეობა, სახალხო ანუ საერო განათლების მნიშვნელობა, გლეხებში წერა-კითხვის გავრცელება, მათი განკაცება და ფეხზე დაყენება, რაც შემდეგში ქართველ გვარის გასაძალუანებელ საღსრად გახდებოდა, ამით იაკობ გოგებაშვილმა მალე მოიპოვა თანამგრძობელნი. ამის რჩევას ქართველთ სიამოვნებით შეხედდეს, ნამეტურ სემინარიიდგან გამოსულ ნასწავლ ქართველებმა იაკობ გოგებაშვილმა მალე მოჰკიდა ქართულ სახელმძღვანელო წიგნების ბეჭდვის საქმეს ხელი, პირველად მან დაბეჭდა რიგიანი ქართული ანბანი.

ანბანის დაბეჭვდა ამისაგან მაინცა-და-მაინც არ იყო ახალი საქმე და ხამი, მაგრამ იგი ვისთვის რათ იყო საჭირო, როცა ქართველთ კეთილ-შობილთ წევრნი ქართულს ანბანს არ სწავლობდნენ, ისინი ქართულს ენას „გლეხების ენას“ უწოდებდნენ და გლეხ-კაცობაც ისე იყო დაცემული და დაქვეითებული, რომ მათ ანბანის ცოდნა-კი არა და ქალაქ ადგილებში მცხოვრებთ მუდამ დღე მის დარდი აწვათ. დულზე, რომ ბატონი ან დღეს აგვეყრის ჩვენის სახლიდამ, ან ხვალ და გაგვრეკამს სადმეო. ამას უნდა უშველოთ, რომ უბინაოთ არ დავშთეთო. ამიტომ ესენი წიგნის ცოდნის საქმისაგან

შორს დგებოდნენ და პირდაპირ თავიანთ საცხოვრებელ საქმეების გამაგრებას მისდევდნენ, ესენი არც იყვნენ შემცდარნი, მთელი თბილისის ადგილები ქართველ გლეხ-კაცებით იყო სავსე, ყველას თავ-თავის ქოხი ჰქონდა, ყველა თავის ჭერ-ქვეშ ცხოვრობდა, მაგრამ მათი ასეთი ცხოვრება არ გახლდათ სამუდამო, რადგანაც ესენი ესახლნენ მებატონეთა ადგილებზე, მებატონეებმა ჯერეთ თავიანთ სახლ-კარი დაყიდეს მუქათად და გაფლანგეს, მერე გლეხებს დაუწყეს სახლ-კარის წართმევა, წანართმევს შორიდგან მოსულ პირებზედ ჰყიდნენ, გლეხებს ცარიელს სტოვებდნენ, ამათთვის ბინა აღარ იყო, ესენი ქალაქ გარეთ თხრილებში სცხოვრებდნენ. გალოთებულ ბეცხოვრება შექმულ თავად-ანბანურობის უპეტესი ნაწილი-კი სოფლებში მირობოდნენ საცხოვრებლად, რადგანაც ქალაქ ადგილას მათ აღარაფერი გააჩნდათ. ამათი საქმე ისე წავიდა, რომ დღეს, ოდესმე მათით სავსე თბილისი, ცარიელია, აქ მათი სულ 200 სახლი აღარ იქნება, ეს ჭეშმარიტება არის. ასეთ მდგომარეობაში იყო მოთავსებული ქართველ-გლეხ-კაცის შვილების წინ სვლის საქმე, მაშინ რომ ამათ პატრონი ჰყოლოდა, დღეს ამათით იქმნებოდა თფილისი სავსე და მათში ალებ-მიცემაც წინ იქმნებოდა წასული, ესენი ბევრ რამეში წადგავდნენ ფეხს წინ, ბევრს საქმის ასპარეზზედ გაიმაგრებდნენ ფეხს. დღეს ყველა ხელობის და ვაჭრობის ქართველნი მრავლად იქმნებოდნენ, მაგრამ ჩვენდა საუბედუროდ ეს ასე არ მოხდა, თფილისის ქართველ გლეხებმა 1820 წლებიდან სოფლებში იწყეს გარდახვეწა და მათ მაგიერ სხვებმა იწყეს გამრავლება და წინ სვლა. როცა იაკობ გოგებაშვილმა სახალხოდ ქართული ანბანი ბეჭვდა დაიწყო, მაშინდელ უზრუნველ ქართველნი იტყუდნენ ხოლმე:

ნეტა რა ოხრათ უნდა, რომ ქართულს ანბანსა ბეჭდავსო? ნეტა ვინ რა თავში იხლის ქართულს ანბანსაო, რა საჭიროა, ბატონებო, ქართული ანბანი! არ ქმნილიყო და არ გაგონილიყო საქართველოში, რომ ქართულს ენაზე ანბანის წი-

გნი დაბეჭდილიყო და ის ანბანის ვრცელი წიგნიც შაურათ ლირებულოყო. ეს მოუვლენელი მოვლენა საქართველოში, უმაგალითო მაგალითი იყო, გლეხნი და მდაბიონი გაოცონენ ამაზე!

გლეხთა შვილთ გაოცება არც იყო საკვირველი; რადგანაც ამათთვის არ ქმნილიყო და არსად გაგონილიყო, რომ ვისმე ქართული სასწავლებელი წიგნი დაბეჭდა და ისიც ისე იაფად, როგორც ბ. იაკ. გოგებაშვილმა შეადგინა და დაბეჭდა. დაბეჭდილ ანბანს თან მოჰყვა ის სასიკეთო მხარეც, რომ მის დროს იწყეს ქართულ ანბანების საქართველოს ქალაქებში და დაბებში გაგზავნ-გამოგზავნა და ხალხში გავრცელება, დაბადა ქალაქებში-კი არა და წინა დროებში ქართული ანბანის ხსენება თვით დიდ ქალაქ თბილისსა და ქუთაისშიაც-კი იშვიათი საქმე იყო, პატარა ქალაქების შესახებ ხომ სიტყვა არ ითქმის, იქ კაცს ერთი წელიწადი უნდა ევლო, რომ ერთს ქართულს ანბანს ვერ იპოვიდა, 1870 წლებში, თბილისში, როცა იაკობ გოგებაშვილის ანბანი უხვათ იბეჭდებოდა, მაშინაც კი რომ გველოთ, აღვიღათ ვერ იპოვნიდით ქართულ ანბანს. 1873 წ. მე კახეთში ვაყავი, მთელი კახეთის დაბები დავიარე და ვერსად ერთი ქართული ანბანის წიგნი ვერ ვპოვე. სხვა რამ საკითხავი წიგნების ხომ ქაჭანება არ იყო. ასეთი მდგომარეობა იყო ჩვენში ამ ოცდაათის წლის წინეთ.

ქართველები ადრე არ იყვნენ შეჩვეულნი წიგნების ბეჭდვას, მართალია მაშინ „ცისკარი“ და „გუთნის დედა“ იბეჭდებოდა, შემდეგ გახეთი „დროება“ და „მნათობიც“ მიემატა, მაგრამ ეს ჟურნალები გამოდიოდა ისეთ საზოგადოების ნაწილისთვის, რომელთაც დედა-ენა არც-კი ჰქონდათ შესწავლილი, იგინი სხვა-და-სხვა დიდ სასწავლებლებში იყვნენ გაზრდილნი და ქართული ანბანი ძველებურის ხელთნაწერის ანბანებით ჰქონდათ გაცნობილი, ანუ ძველის ქართულის ზღაპრებიდამ და ლექსებიდამ. ივ. კერესელიძეს „ცისკართან“ პატარა ხეირიანი სახელმძღვანელო სახალხო წიგნებიც რომ

ებეჭდა, მაშინ ჩვენი ხალხის განვითარების საქმე დღეს ერთი ათად იქნებოდა წინ წაწეული, იაკობ გოგებაშვილსაც საკმარისათ შემზადებული ნიადაგი დახვდებოდა იმ დროს, როცა ამან სახელმძღვანელო წიგნების ბეჭდვა დაიწყო, ამას იქნება მაშინ უბრალო ანბანების შედგენაზე, ბეჭდვაზე და უკან დევნაზე არ მოსდომნო: ათავის ბრწყინვალე დროისა და შრომის დაკარგვა, მაგრამ ჩვენდა საუბედუროდ ეს ასე არ იყო, იმ დროის უზრუნველ ქართველნი მთელს ერის საქმეს განზე უბტებოდნენ და ერთს უბრალო სახალხო საჭირო ანბანსაც კი არ ბეჭდავდნენ. მარტოდ მარტო „ცისკარი“ იბეჭდებოდა 200 ხელის მომწერლისათვის და ამათშიაც ასი არ კითხულობდა ქართულს ენაზედ, „ცისკრის“ ნომრები დაუჭრელები რჩებოდათ. ჩვენ არ ვიტყვი, რომ ჟურნალის მაგიერ რატომ სახალხო წიგნებს არა ბეჭდავდნენ, არა, საქმე ასე არ არის, განა არ შეიძლებოდა, რომ ჩვენთა შესმენილ მამულის შვილებს და სხვებს „ცისკრის“ ბეჭდვის დროს სახალხო განათლებისთვისაც მიექციად ყურადღება, და სახალხო სახელმძღვანელო წიგნებიც ებეჭდათ, ისინი-ამით ორნაირ საქმეს გააკეთებდნენ, სახელმძღვანელო წიგნებით ერში გაავრცელებდნენ წერა-კითხვას და წერა-კითხვის გავრცელებით „ცისკარსაც“ მიემატებოდა ხელის მომწერთა რიცხვი, თორემ „ცისკარი“ ისე დაიხურა ოცის წლის არსებობის შემდეგ, რომ 200 ხელის მომწერზე ზეით არ ასულა, ნუ თუ ეს არ კმარამის საუუძველათ ვიქონიოთ, თუ საქართველოში როგორის ზღაზნით და სიმძიმით მიგოგავდა დაბალს ხალხში ქართული წერა-კითხვის გავრცელების საქმე.

იმ დროის საზოგადოებას არ სურდა დაბალ ხალხის ცხოვრებასთან დაახლოვება, დაბალ ხელოსანთ გონებაში ჩაჯდომა, მათი განკაცება, მათის ავისა და კარგის მხარეების შეტყობა, გაცნობა მათის ვითარებისა და ხელმძღვანელობა, თუ მათში როგორ რის გავრცელება უნდა დაწყობილიყო, ამ მეტად მძიმე და რთულ საქმის შესრულება იკისრა იაკობ გო-

გებაშიღმა, ამან განიძრახა ჩვენს მდაბიო ერთან დაახლოვება, მათი ავი და კარგის შეტყობა, გაცნობა მათის ცხოვრების და ვითარებისა. საქართველოში არ მომხდარიყო და არ გაგონილიყო, რომ ვინმე განათლებულ კაცთ არამც თუ მდაბიო ხალხისათვის ანბანი დაბეჭდოს, არამედ მათ ვინმე დაახლოვებოდა, მათი ცხოვრების ავი და კარგი შეეტყო, განვითარების ზომა, ზნეობრივი მხარეები, მათი მიდრეკილება და სულის კვეთება, ერთის სიტყვით იგინი გაეცნათ კარგად, ამ გაცნობით ესარგებლნა საკმარისად, მერე მათთვის მიეძღვნა ისეთი შესაფერ სახმარებელ სახალხო წიგნი, როგორც იყო პირველ დაწყებით წიგნი ანბანი „ბუნების კარი“, შემდეგ „დედა-ენა“ და მრავალიც სხვა წიგნები. მხნე და თავდადებულ მამულის შვილის ცხოვრების ცნობები ჩვენთვის სახელმძღვანელოთ უნდა ჯაშთეს, დიდს გასაკვეთათ და სულის და გულის აღსაძგერათ, მისის ცხოვრების მხარეები ბევრათ საყურადღებოა და შესასწავლი, მაინც ჩვენს ძველს მწერლებში კეთილის თვისებით, მაღალის მამულის შვილობით და სამაგალითოს შესასწავლ და მისაბაძ მხარეებით ათიოდე კაცი ბრწყინავს, რომელთაც ქართველობაც კარგათ იცნობს, ამათ აღბეჭდეს თვისი ნავალი, მათ შექმნეს ჩვენი ახალი მწერლობა. ერთი ამათაგანია იაკ. გოგებაშვილი.

იაკობ გოგებაშვილის ასპარეზზე გამოსვლამდე მთელ თბილისში რომ დაგეარნათ, სადმე დუქანში ერთობ იშვიათად ნახავდით ქართულ რამე წიგნს, ან ანბანს, აქა-იქ ვაჭრებში კი შეგხვდებოდათ, უმეტეს ნაწილს ხელთ ნაწერს დაფორებს, ისინი ქართულ ანბანს სწავლობდნენ საქმის საჭიროებისა გამო და არა სულისა და ხორცის ასამაღლებლათ და გასათართობლათ, იმიტომ მათი წიგნის ცოდნა ჩვენთვის არ ცოდნათ ჩაითვლება, მაშინ უსულ უხორცო იყო მათი ცოდნა ჩვენთვის, დღეს უფრო ხომ წინ წავიდმ მათში ეს წესი. ესენი ქართულ ენას თავიანთ მონათესავე ენათაც რა სთვლიან, თუმც დღესაც მათ ამ ენას გარდა სხვა არაფერი ენა იციან.

ისე კარგად, როგორც ქართული, ამათ მამა-პაპებმა ხომ სულ არ იცოდნენ ქართულ ენის გარდა სხვა რამ ენა. მაგრამ რასა ვიქმთ, უამთა ვითარებამ ასე დააყენა მათი და ჩვენი საქმე, ამათ ასეთი საქციელი მე ერთის მხრით უკანონოთ მიმაჩნია, უკანონოთ მიმაჩნია მით უფრო, რადგანაც ამ გვარის ქართველნი, რომელთაც ოდესმე სომხის რჯული მიუღიათ, თუნდ ბატონ-ყმობის დროს, მებატონეთა მრავალნი დევნულნი ყმანი მირბოდნენ განჯისკენ, ერევნისკენ, იქ სომხის ეკლესიას უერთდებოდნენ, სახელს და გვარს სომხურად ირქმევდნენ, სწავლობდნენ მცირედ სომხურ ენას და მერე ბრუნდებოდნენ თბილისში, აქ სომხობდნენ. ასეთის გასომხებულის ქართველებით სავსეა თბილისი და საქართველოს სხვა-და-სხვა დაბანი და ქალაქნი. საქართველოს სომხობაში ნახევარზე მეტი ქართველი გვარის ხალხია სჯულის გამო მოყოლებული და გასომხებული, რომელთაც დღეს სარწმუნოების მეოხებით გვარტომობითაც ასომხებენ. აქ უნდა დაუმატოთ: რადგანაც სიტყვამ მოიტანა, რომ ასეთ გასომხებულ ქართველებს გარდა ძველად გასომხებულნი ქართველნიც არიან, ზოგი თავიანთ ნებით, ზოგ ოსმალ-სპარსთა დევნის მეოხებით და ზოგიც უკანასკნელ მსოფლიო კრების განკარგულებით დარჩნენ სომხის ეკლესიის კერძოთ, ბევრი ამ ქართველთაგანი X საუკუნის გასულს იქმნენ ქართულ ეკლესიასთან შემოკავშირებულნი. სომეხთ მეოსტორიენი სწორედ ამ გარემოების წყალობით სთვლიან კახეთს სომხეთის ნაწილად და კახელთაც სომხებათ. ეს ქეშმარიტებას მოკლებულია. სარწმუნოება გვარტომობას ვერ შესცვლის, იგინი კი ისეთ მიმართვას ადგანან, რომ სარწმუნოებას გვარზედ მალლა აყენებენ. მათის ფიქრით ვინც კი უცხლ ტომის კაცი გრიგორიანობას მიიღებს, იმან იმ დღიდან თავის გვარტომობიდანაც ხელი უნდა აიღოს და სთქვას, რომ ტომითაც სომეხი ვარო. ეს რა ჭკუაში მოსასვლელია, ამის მეოხება არის რომ მთელ ქართლის გრიგორიანის სარწმუ-

ნოების მექონ ქართველობას ასომხებენ, მათში განხეთქილებასაც სთესვენ და სხვა.

აქ ეს სიტყვამ მოიტანა, რადგანაც ჩვენ ვაღიარეთ ის, რომ 1860 წლებში, თბილისში, რა ხალხში იყო ქართული ანბანი მოფენილი, ანუ ქართული დავთრების წერა და წიგნების კითხვა, ბევრნი იტყვიან, რომ მაშინ ქალაქში ქართული ძრიელ ბევრმა იცოდაო, ვაჭრები სულ ქართულად სწერდნენ და კითხულობდნენ, ყოველს კუთხეს ქართული გაისმოდაო. დიახ, ეს მართალია, რომ იმ დროის ვაჭრები სულ ქართულად სწერდნენ და კითხულობდნენ, მაგრამ მათი წერა და კითხვა ჩვენთვის იმ დროს უმნიშვნელო იყო, იგი რომ უსულუხორცო არ ყოფილიყო, მაშინ ჩვენს ბედს ძალდი აღარ დაჰყეფდა “ცისკრის“ 200 ხელის მომწერი მარტო თბილისში უნდა ყოფილიყო, რადგანაც იმ დროის მთელი თბილისის ვაჭრები ქართულად სწერდნენ და კითხულობდნენ, მაგრამ არა, ეს ასე არ გახლავსთ, ერთი ვაჭარიც არ იწერდა ქართულ ჟურნალს და წიგნს, რადგანაც ეს იმათი სჯულის ენის წიგნები არ იყო, ისინი ქართულს ანბანს შინაურობაში, ძველ ნახევ ქალღმერთით სწავლობდნენ. რომ ეს ყოველივე მართალია, ამას გამოაჩენს ის მაგალითიც, რომ დღეს იმ ქართულის დავთრების მწერავ-მკითხველთა შთამომავალნი ქართულს ენაზე არც-კი კადრულობენ ლაპარაკს, სომხობენ და ისე სომხობენ, რომ ლამის საქართველო სომხეთად აქციონ, თბილისი თავიანდსაკუთრებათ იაჩნიათ, ისტორიულ ქეშმარიტებასაც-კი ეწინააღმდეგებიან, ასეთ შთამომავლობის წინა პართ ქართული ანბანის ცოდნას ჩვენთვის რა მნიშვნელობა უნდა ჰქონიყო? არაფრის, ან ჩვენ რა მნიშვნელობა უნდა მივცეთ.

ჩვენ მარტო ჩვენს იარაზე გვაქვს საუბარი, ჩვენს წყლულებზე, ჩვენ გვინდა, რომ მარტო ჩვენს ვრდომილ ტომის შვილებთ აღორძინების საქმეს შევეხოთ და აღვნიშნოთ ის, რომ ბატონ-ყმობის გადავარდნის შემდეგ ქართველთ გლებთ შვილებაც იწყეს თვალების გამოფშვნეტა, ამ დრომდის ამათ ნებაც

არ ქონდათ აქა-იქ გასვლის და მოჯამაგირეთ, ან შეგირდათ დადგომის, ბატონის ნება დაურთველად ვერსად წავიდოდნენ, ბატონი კიდევ უხარკოთ ნებას არ აძლევდათ, რადგანაც მონა-ლატაკი შვილებს კი ხარკის გადახად სულ არ შეეძლოთ. ბატონ-ყმობის შემდეგიდან-კი გლეხთა შვილებმა იწყეს აქა-იქ მიკიტნის დუქნებში, სარდაფებში, მეხაშვებთან, მეჩაიებთან ბიჯათ ან შეგირდათ დადგომა. აი ამ მოჯამაგირობის და შეგირდობის დროს მათ წინ დახვდათ ქართველთ გულ-კეთილ მამა მოძღვარი და მისგან შედგენილი ქართული ანბანი, „ბუნების კარი“ და „დედა ენა“, მალე იწყეს მიკიტნის, სირაჯის და მეხაშის ბიჯებმა ქართული დაბეჭდილი ანბანების შეძენა და სწავლა წერა-კითხვის, მთელი დღე მათ ანბანი ხელში ეკავათ და სულ შიგ ჩასციცინებდნენ, რომ რამე ესწავლათ, შრომამ უნაყოფოთ არ ჩაიარა, იაკობ გოგებაშვილის ანბანით 1875 წლებამდის ბევრმა გლეხის შვილმა ისწავლა უადვილესად წერა-კითხვა. ამ საქმით იაკ. გოგებაშვილმა კაი სამსახური გაუწია ჩვენს ტომს. როგორც აკაკიმ იმოქმედა თავის ბრწყინვალეს კალმით ქართველებზედ, და ნამეტურ მღაბიობზედ, როგორც ილ. ჭავჭავაძის კალამმა მიიზიდა უმრავლესთა ყურადღება, როგორც ანტ. ფურცელაძის ნაწერები მოიფინა ხალხში და მის მეოხებით მეორე და მესამეთაც გამოიცენ, როგორც სხვა ქართველთ საპატიო მწერლებთა ნაწერებმა იქონიეს ქართველებზედ გავლენა და მათ წერა კითხვის მოფენას ხელი შეუწყეს, ისევე იმოქმედა იაკ. გოგებაშვილის არა მარტო სასწავლო წიგნებმა არამედ ყველა მის ნაწერებმაც.

ბატონყმობის განთავისუფლების შემდეგ, გლეხთა შვილებს იაკობ გოგებაშვილმა მიიწოდა წიგნი „ბუნების კარი“. ამ მოვლენა დაამხო ქართველების ბნელი არსებული რწმენა და ოცნება, ამ მოვლენამ ნათელი მოჰფინა ყველას თანასწორად, ამ მოვლენამ გლეხებს და მათს შვილებს ცხადათ ამცნია, რომ თქვენც კაცები ხართ, თქვენც ისეთივე შვილები, როგორც თავადნი, აზნაურნი, მდიდარნი და სამღვდლონი, ღმერთს

ყველანი ერთ ნაირად გაუჩენივართ, ყველას ერთ ნაირი სახე გვაქვს, ღირსება, თანასწორება ზ სხვა. როგორც ღიღთათვის არს საჭირო წერა-კითხვა და მეცნიერების შეთვისება, ისევე თქვენთვის, აქამდის რაც იყო, იყო, ის მოჩა, მოისვენა, წავიდა თქვენგან, გაფრინდა. დღეს, თქვენ გამოხვედით მოქალაქობის ასპარეზზე, დღეის შემდეგ თქვენ უნდა გაჰყვეთ აღორძინებას, შრომას და მეცადინეობას, რომ წერა-კითხვა შეისწავლოდ, შეიღებს განათლება მისცით, ცხოვრება გააუმჯობესოდ და ყოველ ნაირ ძალოვნებით დაწინაურდეთ. დროა, რომ გლებ-კაცობამ თვალები გაახილოს, დროა ამ წოდებამ თავის პირად უფლებებს დაუწყოს ძებნა, წინ წავიდეს საქმით, ღირსებით, შეიღების განსწავლით, მეცნიერებით, აღებ-მიცემით და სხვებზე, ყველა ამავებისთვის კი ახალ ერისთვის პირველ დაწყებითი საჭიროა ანბანის შესწავლა, წიგნის ცოდნა და აგერ მეც პირველად მოგაწვდით ქართულს ანბანს, რომ პირველ დაწყებით ჯერ ანბანი დაიწყეთ. მაშინ, მთელი თბილისს რომ დაგეარნათ, თქვენ ვერც ერთ ქუჩაზე ვერ ნახავდით ერთს კარგს სახელოსნო ქარხანას, საწარმოებელ მაღაზიას, კარგის ვაჭრისას, ევროპიულის ხელოსნების ხომ ნიშანიც არ სჩანდა. აქა-იქ თითო ოროლა დალაქებს და უბრალო ხელოსნებს შემამცნევდით. 1874 წლებში, თბილისში, უკვე თავი იჩინეს წერა-კითხვის მცოდნე მუშა-ხელოსნებმა, მათ მალე შეემჩნათ წინ წასვლის ტრფიალი, ამ აღორძინების მიზეზად უნდა ჩაითვალოს 1866 წ. გაზეთი „დროება“, ამას მოჰყვა „მნათობი“ 1869 წ. „სასოფლო გაზეთი“ „კრებული“, „გუთნის დედა“, წინანდელი „ცისკარი“ 1857—1874 წ. „დროება“-ში საკმარისი მნიშვნელობა იქონია ჩვენს ცხოვრებაზე.

ქართველთ უხვირო ცხოვრებაზე წარმოადგინა ქართველთ კომენსკი და პესტალოცი, რომელმაც ქართველ ერის გამო დაივიწყა ყველაფერი, თვით თავის სიამოვნებაც. ამ სტრიქონების დამწერი მოწამეა მისის ასეთის ცხოვრების, მაგრამ ბევრნი მბინც სხვაფერ უმზერენ მის ასეთს მოქმედებას.

მე გულ გამოტეხით და ჭეშმარიტებით ვიტყვი, რომ ამ მო-
ღვაწის ცხოვრება ბევრ ნაირს ღირსებით არის სავსე, ამის
ცხოვრება არის უცოდველი, სპეტაკი, მას თავისუფლათ შეუ-
ძლიან სთქვას ის, რაც „წმინდა გონების კრიტიკა“-ში კან-
ტმა სთქვა: „ღმერთო, მე რომ ვიცოდე, რომ ამაღამ უნდა
მოვკვდებო, მაშინ ორის ხელით მივმართავ მას და ვეტყობი-
ქებას, რადგანაც მთელს ჩემს სიცოცხლეში მე არ მახსოვს,
რომ ერთი ბოროტება მექმნას ვისთვისმე“-ო. ამას მე გავიმეო-
რებ მასზე.

იაკობ სვიმონის ძე გოგებაშვილი ეკუთვნის სასულიერო
წოდებას. ეს გვარი ძველადვეა მოხსენებული სამცხე საათაბა-
გოს ისტორიაში. იაკობი დაიბადა 15 ოქტომ. 1840 წ. გო-
რის მაზრის სოფ. ვარიაში. მამა იაკობისა იყო სოფ ვარია-
ნის მოძღვარი, რომელიც თავის დროის კვალად საუკეთესო
გულ-კეთილ მოძღვარად ითვლებოდა. თავის მრევლის დიდი
მფარველ მოამაგე იყო და მრევლსაც იგი დიდათ ჰყვარებია.
იგი გარდაიცვალა 1864 წ. 60 წ. მაშასადამე იგი დაბადებუ-
ლა ისეთ დროს, როდესაც საქართველოში ახალი წეს—წყობი-
ლება არსდებოდა. დედა იაკობისა მაგდანა, პატიოსანი მან-
დილოსანი და ერთი იმ მრავალთაგანი, რომლებითაც სავსე
იყო მაშინ საქართველო, გარდაიცვალა 1869 წ. საკმარისად
ხანში-შესული. იაკობი პირველად გორის სასულიერო სასწავ-
ლებელში სწავლობდა, მერე თფილისის სასულიერო სემინა-
რიაში.

სემენარიის სწავლის დამთავრების შემდეგ კიევის აკადემია-
ში განემგზავრა და იქ დაამთავრა სწავლა. სწავლის დროს სას-
წავლებელში შესანიშნავს მოწაფეთ ირიცხებოდა. მას დიდათ
უყვარდა ქართულის და რუსულის წიგნების კითხვა, მეცადინე-
ობდა რუსულ ახალ და ძველ მწერლების გასაცნობად. ქარ-
თულს ენას და ისტორიას უფრო ყურადღებას აპყრობდა. მუ-
ღმივმა შრომამ და მეცადინეობამ იაკობ გოგებაშვილი წინ
წასწია. იგი მალე გამოცხადდა რუსულის და ქართულის მწერ-

ლობის მკოდნე პირად. სასულიერო აკადემიაში ყოფნის დროს იაკობ გოგებაშვილს დიდი მოქალაქებრივი გამჭრიახობა ეტყობოდა, ეს სწავლობდა საეკლესიო საგნებს გარეშე სამოქალაქო აზროვნების მფარველ მწერალთ ნაწერებსაც. ეს ადრიდგანვე მიხვდა იმ ქეშმარიტებას, რომ მომავალში ერი ნათელის გონებით უნდა წავიდეს წინა, სწორმა მეცნიერებამ ფრთები უნდა გაშალოსო, თანასწორბამ ფეხი უნდა მოიკიდოს ყველგან, ამიტომ საჭიროა წინ სვლა განვითარებით, ნათელის მიმართულებით, ჩვენგან მოკლეთ განმარტულ შენიშვნები ცხადათ ფლობდნენ იაკობ გოგებაშვილის გონებას, ესევე დამტკიცა მისმა წერილმა გაბრიელ ეპისკოპოზზე, რომელ წერილიც რუსულათ დაიბეჭდა „ახალ მიმოხილვა“-ში. სხავთა შორის აქ დამწერი საუბრობს 1860 წლის მწერლობაზე და იმ დროის საუკეთესო რუსულ ჟურნალს „სოვრემენნიკ“-ზე და მის თანამშრომელ ნ. ჩერნიშევსკიზეც და იმ დროისვე შესამჩნევად აღძრულს მატერიალისტიურ და იდეალისტიურს კითხვებზე. ვისაც სურს გაიცნოს კარგად იაკ. გოგებაშვილის უღრმესი ცოდნა და შეხედულება ახალ დროის მოძრაობაზე, ამას ეს წერილი და სხვა ასეთ წერილები დიდათ გამოადგება, ურჩევთ, რომ იგი წაკითხულ იქმნეს.

იაკობ გოგებაშვილმა მოიწადინა ყველა სამეცნიერო საგნების შესწავლა, შეისწავლა დაწვრილებით და მასთანვე სამეცნიერო კითხვებთა მიზეზნი და საგანნიც კი, ყველა ნივთთა საგანნი და საიდუმლო მნიშვნელობანი, ამას ითხოვდა რეალური პედაგოგია, ამას ითხოვდა მისი მერმისი შრომა, მამულის სიყვარული, ერის სამსახური, სამოსწავლებო წიგნების გამოცემა და მათის მეოხებით ქართველს მოზარდ თაობაში ქეშმარიტ. შეუმცდარ ცნობების გავრცელება. ამასვე დალაღებდა მაშინ დიდებული სპენსერი განათლებულ ინგლისელთ შორის თავის თხუზულება „აღზრდით“, ამასვე ქადაგებდენ მთელის ევროპის საუკეთესო მსწავლოლნი, მეცნიერნი ო მოქალაქენი კაცობრიობის სასარგებლოდ.

იაკობ გოგებაშვილმა ზედ მიწევნით შეისწავლა მღვთის მეტყველება, მეტაფიზიკა და 1840 წლებში აღორძინებული პოზიტივური ფილოსოფია. აღრიდგანვე გაჰყვა გერმანიის მეტაფიზიკა და ფილოსოფია წიგნების კითხვას. ჰეგელის მეტაფიზიკა და ასეთის ფილოსოფების ფილოსოფიურმა წიგნებმა ვერ მიიზიდეს მისი გულის გრძნობანი, იგი ვერ შემოსეს შავის შეხედულობით, მის ლტოლვას და მისწრაფებას წინ ვერაფერი აღუდგა, კანტის „წმინდა გონების კრიტიკი“-ს ნაყოფი კრიტიკათ და მაგრათ დაუშთა, იაკ. გოგებაშვილი თუმცა ერთის მხრით მეტრუფე და მზიდულიც იქმნებოდა ჰეგელის და ამის მიმდევარის ფილოსოფოსებისაგან, მაგრამ არა მას უფრო მკაცრად ახალისებდენ ცნობილი ოგიუსტ კანტი, სპენსერი და დარვინის დიდებული მოძღვრების მიმდევარი, რაც მან თავის გონებისათვის აუცილებელს მოვალეობათ ჩათვალა. ზემოხსენებულ მეტაფიზიკთ სწავლაზე მალლა მან სხვა მეცნიერება დააყენა: ფიზიოლოგია, ანატომია, ზოოლოგია, მეცნიერული ფილოსოფია, შედარებით ლინგვისტიკა, რიალური პედაგოგიური მოძღვრება. მის საყურადღებოთ გახდა სპენსერი თვის შესანიშნავის სოციოლოგიით, გერმელი მატემატიკურის ვარსკვლავთ-მრიცხველობითა, ფოხტი, გეკელი, გეკსლი, უელოსი და მრავალნიც სხვანი დიდებულნი მეცნიერნი და ბუნების საიდუმლოების მეძიებელნი, რომელთაც ევროპაში ნათელის მაძიებელი ლტოლვა დაბადეს, რომელთაც აღმართეს დროშა ჰემმარიტ მატერიალისტიურის რეალიზმისა, კეთილ იდეალიზმისა, რომელთა მოღვაწეობითაც კაცობრიობას თვალები აეხილა და ბევრი რამ ავი და კარგი დაინახა.

სულ ამ დიდებულ პირების მიმდევრობის მეოხება იყო რომ იაკობ გოგებაშვილი სუფთა მოქალაქეთ გამოვიდა. ყოველთვის მფარველობდა ევროპის მსწავლულთ მეცნიერთ და ფილოსოფოსთ სწავლა-მოძღვრებასა, მათს მოძღვრებას თვის

სახელმძღვანელოებშიაც ჯერავენი, ფართო, საპატიო ადგილიც დაუთმო.

მხნე და ახოვან მოღვაწემ ქართველთ გლახთა შვილებს აუწყა მდაბიურად ევროპის დიდებულთ და სასიქადულო მეცნიერთ აზრები: ასწავლა ბუნების მეცნიერება, თან კითხვები მისცა მათ, თუ რისაგან ხდება დედა მიწაზე ათას ნაირი ცვლილება, გარდაქმნა, გარდახალისება. რისაგან სწარმოებს, რომ კაცს და პირუტყვს ორი ფეხი აქვს, ორი ხელი და არა თითო, რით სუნთქავს კაცი, რა მაშინა უძევს სასუნთქათ, რითი საზრდოებს კაცი, რისაგან შესდგება იგი, რისაგან გაჩნდა, ვისთან აქვს მას ნათესაობა, რისაგან ხდება, რომ ბალში და ტყეებში მრავალნი ხეხილნი ისხამენ სხვა-და-სხვა ფერად ხილს, შეხედავ ერთს ხეს, სისხლის ფერი ზილი მოუხსნავს, მეორეს ყვითელი, მესამეს ვინ იცის რა ფერი და რა მსგავსი, ნეტა ვინ შეამზადა ეს, ვინ მოაბა, რა ხელმა და რა მანქანამ გააკეთა. ჩვენ რომ ვეწვალოდ და ხელები დავიმტვრიოდ მუშაობით და მანქანის კეთებით, მაინც ვერ შევძლებთ და ვერაფერს გავაკეთებთ ასეთს. არამც თუ ბროწეულს და სხვა ასეთ რამეებს, არამედ პატარა ხილსაც ვერ მოვაშადებთ ისე, როგორც ბუნება ამზადებს მას, რა არის ამის მიზეზი? ამას ცოდნა უნდა, შესწავლა და განვითარება.

რისგან ხდება, რომ ათას ალაგას ერთ ნაირს მიწაში სულ სხვა-და-სხვა ნაირი ქიები ჩნდება, უდედ-მამოთ, უსაშვალოთ, უსახლ-კაროთ, ერთ პატარა მანძილზე, ერთ ალაგას წითელი ქიები ჩნდება, მეორე ალაგას იქვე შავი, იმისავე ახლოს ყვითელი, წითელი და ვინ იცის რამდენ ნაირი რამ არა, რაც დედა-მიწაზე და ბუნებაში დაუთვლელია, აღურიცხველი. რა მიზეზია, რომ დედა-მიწა ტრიალებს და არა მზე და მთვარე, რა ათენებს და აღამებს, რას გვანან და წარმოადგენენ ეს მნათობნი, რა არის დედა-მიწა, ზღვა, წყალი, სინათლე, სითბო, რა არსებათ უნდა ვიცნათ პირუტყვნი, ფრინველნი და მრავალნიც სხვები, რომელთა ზოგნიც დედა-მიწას ამშვენებენ, რომ

მელთა უმეტესის ნაყოფით, ხორციით, რძით ზე ყველით კაცობრიობაც სტკება. ჩვენს სიტყვებს ცხადათ ამტკიცებენ მისგან ნაშრომნი მოთხრობანი, ჩვენის ერისთვის დაწერილნი, ჩვენის ბნელის გონების განსანათლავათ. იაკობ გოგებაშვილმა ქართველებში ბრწყინვალედ ჰქადაგა არამც თუ მარტოდ ფოხტი, სენტ-ლერი და სხვები, არამედ ლაელი, შლეიდენი და თვით დიდებულის დარვინის მოძღვრებაც. მის ნატურის და ქადაგების პოპულიზაციით გამოისახა შემდეგი: ქართველ ერს უნდა მიეცეს განათლება და მასთანვე ყველა სამეცნიერო საგნებთ შესწავლა, უსწავლელთ შვილებს უნდა ვამცნოდ ნათელი სწავლა, მათთვის გავალოდ დახურული კარი მეცნიერებისა, განვითარება მხოლოდ სწორ მეცნიერების საშუალებით შეიძლება, მეცნიერებამ დაამტკიცა დედა-მიწის ტრიალი და ბევრი სხვა რთული კითხვები, მეცნიერებამ დასცა უთანასწორობა, მონობა, ბატონ-ყმობა, მეცნიერებამ ალაღგენს ჩვენს დახშულთ ქართველთ შვილების გონებას ზე კაცობრივს ღირსებას. ხსენებულ ჰაზრების თანახმად იგი ამ მოძღვრებას თვით პატარა საბავშვო მოთხრობებშიაც კი ატარებს და ავრცელებს, როგორც ფოხტმა იცოდა მოთხრობების წერა ყმაწვილებისათვის.

აკადემიის სწავლის შემდეგ იაკობ გოგებაშვილი მალე აღმოჩნდა სამოქმედო ასპარესზე მოღვაწედ. ეს დანიშნეს თბილისის სასულიერო სასწავლებლის ზედა-მხედავად. ამ შემთხვევით ისარგებლა იაკობ გოგებაშვილმა და თავის მეცადინეობას ზე ნაყოფს ხალხისთვის გამოყენება ზე ხმარება მისცა. თანამდებობის დროს იგი ირიცხებოდა სკუკეთესო მზრუნველათ, საუკეთესო კანონ-მდებლათ და მოძღვრათ. მის გამგეობის დროს ბევრს გლეხის შვილს განელო სიბრძნის კარი და მეცნიერების სიყვარული. აქ ამ პირის მსახურებას ბევრნაირი მნიშვნელობა აქვს, თვისი ღირსება და სისრულე, აქ გავიხსენებთ მხოლოდ ერთს, რაც მის ცხოვრებაში საკმარის პატივ საცემ ღირსებათ უნდა ჩაითვალოს, ეს პატივსაცემი ღირ-

სება არის იაკობ გოგებაშვილის წმინდა ქართველობა, საქართველოს და ქართველის გარდამეტებითი სიყვარული.

იაკობ გოგებაშვილს მეტის-მეტი შემბრალე გული აქვს, მისი გული ლატაკ ქართველთ მოწაჟეთ სიბრალულისაგან ყოველთვის ბრწყინვალეებს, მისი გული და გრძობა ასეთ საქმეთა ყურადღების მიპყრობისთვის არის გაშლილი. ამით იგი იქამდის აღფრთოვანებულიყო ქართველთ ლატაკთ სიყვარულით და შებრალებით, რომ მის შესახებ მკაცრი დარიგების წერა აღრიდგანვე დაიწყო, თვით „დედა-ენაშიაც“ მოათავსა ბევრი შესანიშნავი თვალ-მარგალიტი სახალხო ლექსები, რომელ ლექსებშიც ქართველთ ბავშვებისაგან მშვენიერად იკითხება ღისწავლება.

ყოველი დიდებული პირი ხდება დიდებულ პირათ უფრო მაშინ, როცა იგი თვის კაცთ მოყვარეობის შესახებ ქადაგებას საქმეთ გადააქცევს, როცა მის სიტყვა ლიტონ ლალადებათ კი არ დაშთება, არამედ სიტყვა საქმეზე შეინაცვლება. ამას ჩვენ მიტომ ვამბობთ, რადგანაც ჩვენში და სხვაგანაც ძალიან ბევრნი გახლავან თფილ-თბილ ძმობის მლალადებელნი, დამრიგებელნი, ლატაკთ შემბრალებელნი, ვრდომილთ პატრონნი, საპყართ ხელის მიმცემნი, მაგრამ ყველა ეს მხოლოდ სიტყვით, განყენებულის მსჯელობით, მჭევრის კილოთი, ენა მზეობით, ცარიელ გარეგან განსპეტაკებულ რეტორებით, თორემ საქმისაგან ესენი შორს სდგანან, ესენი არც ჭირში იღებენ მონაწილეობას, არც ლხინში, არც ცრემლის ღვრაში, არც ვაებაში, ასეთი პირების ხელობა სხვა რა უნდა იყოს, თუ არ ცარიელ რეტორებით სავსე მსჯელობა, მის მეოხებით ნიღაბ ქვეშ თავის ამოკატუნება. ასეთი მანქანების პირები ძველათაც ყოფილან, დღესაც ბევრნი არიან, ასე იქმნება თითქმის იმ დრომდის, ვიდრე ერი სწავლით უმაღლეს წერტილამდის არ ავა, ვიდრე მაცხოვრის და ახალ მეცნიერთ ძმობის სწავლის სხივების გეგმა ჩვენს გულში არ გამტკიცდება. ამ სიტყვების დამწერი მოწამეა მის, რომ ჩვენში კაცი

ბევრს ვერ შეხვდებოდა ისეთ პირს თავის შეძლების ღ კვალად ისეთ ქველობით საესეს და თანამგრძობელს, როგორც ხსენებული პირია, არა მგონია ამის მხრით ჩვენში იაკობ გოგებაშვილს ბევრი შეეძაროს, ეს ყველამ კარგად იცის, ამასვე ამტკიცებს მის განმარტოვებული ცხოვრება. იგი ისეთ გარემოებაში იყო მოქცეული, რაის მეოხებითაც მას შეეძლებოდა რომ თავის დროსვე გმირ-გოლიათი გამხდარიყოს, კაი ფულუბის, კაი სახლ-კარის, შეერთოს ცოლი, დასაწაფებოდა სატრფოს ფიალას, ეგემა ცხოვრების გემო, სიამოვნება, თავის დროლხინით და ნეტარებით გაეტარებინა, მოექამა, მერე მომკვდარიყოს, იგი დაესაფლავებინათ დიდის პატივის ცემით და ცრემლისი ღვრით. მან ყველა ამებს გზა აუქცია, ცხოვრების მიმდინარეობის ბილიკს ასცდა, სხვა გზას და მიმართვას დაადგა, გარემოება კეთილად ვერ შეეცვალა, ათას ნაირი კვანძი და ხიფათნი მოჰყვა მის მოქმედებას, მისთვის აუცილებელს საჭიროებათ შეიქმნა განმარტოებით ცხოვრება თავის სიკვდილის დღემდის. ვინც მას ცილს დასდებს, იგი მოვალეა რომ ჯერეთ ხსენებულის პირის ძველი და ახალი მდგომარეობა გაიცნას კარგად და მერე წარმოსთქვას ხსენებულს პირზე რამე განკითხვითი შენიშვნები. ამ პირის უცოლშვილოთ დაშთენას ზარალი არავისთვის რა მიუცია, ეს მომწონს, ამას ითხოვს კაცობრივი მოვალეობა, ზნეობა, საზოგადო საქმეების პატივის ცემა.

აქ ნურავინ რას გაიკვირვებს, საკვირველი რა არის, რას გავს ჩვენი მდგომარეობა, ჩვენი ყოფა ცხოვრება და ვითარება, რას წარმოვადგენთ და რა ვართ, თუ არა კეთილი საქმისთვის მოვლენილნი, რათა გვწყინს მცირე რამ საწყენი საქმე, რათ ეკამათა კერი მალტუს, რათ დაღეწა ერთმა მეორე, თუ არა კეთილის საქმის გულისთვის, რათ აწამეს ჰუსი, ბრუნო, გალილეი და ათასიც სხვები, თუ არა კეთილის საქმის სამფარველად, რათ ეწამებოდნენ ჩვენი გმირები და ქალები თუ არა მამულის სიყვარულის გრძობების მეოხებით და მის-

თვისვე დარაზმულობით აღსავსენი. დღეს ჩვენთვის საჭიროა ისეთი მოღვაწეები, როგორც არის იაკობ გოგებაშვილი. ეს პირი მართალია ჩვენს ცხოვრებაში განდევნილი პირია, მაგრამ ამავე დროს მოღვაწეა თავის ერის საქვეყნო საქმეების და მასთანვე დიდი მფარველიც. დრო არის უკვე, რომ ჩვენმა სამშობლო ქვეყანამ უნდა დაბადოს ასეთი მოღვაწეები, დრო არის უკვე, რომ მოქმედების ასპარეზზე გამოვიდნენ ისეთი კაცები, რომელნიც სიტყვა „მეს“ ძახილს უნდა განშორდნენ, მის ნაცვლად სატრფიალო საქმეთ უნდა გაიხადონ სამშობლო ერის ქვეყანა, ენა, მწერლობა, ხალხის ბედნიერება და წინ-სვლა, ამის მოპოებისათვის მათ არაფერი უნდა დაიშურონ. რაკი კაცი თავის ქვეყნის შვილათ ხდება, ერის მოყვარეთ და სამოქმედო ასპარეზზე გამოდის, ის ამიერიდამ უნდა მოესხლიტოს ბევრს რამეს.

იაკობ გოგებაშვილი არის გამოჩენილი პედაგოგი, ზედ მიწევნით მცოდნე თავის საგნის, კარგად შესმენილი და გაცნობილი პედაგოგიურს კითხვებში, პედაგოგობით რომ ეს მაღლა სდგას თავის დროის ქართველებზედ, ამას ყველა განათლებული და პატიოსანი ქართველნი აღიარებენ, ამას ფიცი არ უნდა, მის ნამოქმედარი საქმეებიც ამტკიცებს, მთელი ამის შრომა და მეცადინოება ცხადად მოწმობს. ი. გოგებაშვილის შემდეგ დროის პედაგოგებში კი მრავალნი გაჩნდნ ქართველთ შორის ისეთნი, რომელნიც ადგილობრივ პედაგოგიურს ასპარეზს ცხადლივ ამშვენებენ, არც ერთ უცხო მსწავლულთ პედაგოგებს არაფრით ჩამოუჩიებიან, ამ საპატიო და განვითარებულთ ქართველთ პედაგოგებს ყველგან იცნობენ და პატივს სცემენ ქართველობაში. ღმერთმა ქმნას, რომ ასეთ პედაგოგები ქართველთ შორის გამრავლდენ და ყოველს გემნაზიაში, სემენაიაში და ასეთ სასწავლებლებში მოეფინენ, ეს ჩვენთვის სასარგებლოც იქმნება და გამოსაჩენიც. ყველა ასეთ პატიოსან მცოდნე პირნიც ი. გოგებაშვილს საკმარისად აფასებენ. ამ პირის წინაღმდეგ ბევრმა განიძრახა წიგნების

გამოცემა, ბრძოლა, კამათი და ჯიბრი, მაგრამ ვერაფერი გააწყეს, ვერაფერი გააწყეს იმიტომ კი არა, რომ ი. გოგებაშვილი მათ წინააღმდეგ უსამართლოს ძალოვნებით დარაზმულიყოს, არამედ მათ ამის ძალა არ შესწევდათ, ამის შესახებ მე რომ არ ვილაპარაკო, მგონი უამისოთაც ყველასათვის ცხადი უნდა იყოს თუ ი. გოგებაშვილმა რა მწუხარება და კამათი გამოიარა მრავალთ ქართველთ წინაშე მის გამო, რომ დაემტკიცებინა მათთვის რომ ქეშმარიტება ქეშმარიტებათ უნდა დაშთეს, ემტკიცებინა, რომ რაც კარგი არ არის, გამოსადეგი და სასარგებლო, იმაზე კაცმა არც უნდა იშრომოს, თავის ნაშრომი არც სახმარებლათ უნდა გამოაქვეყნოსო. ჩვენ, ქართველებს გვაქვს ბევრი კარგი ანდაზები, სადაც ქართველთ სულიერი და ხორციელი მხარეები მკაფიოთ და ნათლად იხატება, მაგრამ ხშირათ ჩვენ ამ ძველის სიბრძნის ანბანებითაც კი ვერ ვსარგებლობთო.

იაკობ გოგებაშვილმა დაბეჭდა ანბანი, „ბუნების კარი“ „საყმაწვილო კონა“, რუსულ-ქართული ენის სახელმძღვანელოები და ბევრი კიდევ სხვა წიგნები, რომელთაც ჩვენ აქ არ ვახსენებთ, აქ მოვიყვანეთ მარტო ის წიგნები, რისაც იაკობ გოგებაშვილმა ჩვენში აღრე დაიწყო ბეჭვდა, რომელ წიგნებიც ქართველთაგან დიდის სიამოვნებით იქმნენ მიღებული და ხმარებული, რომელ წიგნებმაც თავიანთ კვალად აღრევე გაუწიეს ქართველებს სამსახური, თავიანთ წილი სარგებლობა მოიტანეს, ეს სარგებლობა დღესაც მოაქვსთ, შემდეგაც დიდხანს დარჩებიან ცოცხალნი და სარგებლობასაც მოიტანენ, რადგანაც ამ წიგნების ღირსება და უცდომელება მრავალ მიუსყიდავ მსწავლულთაგან იქმნა აღიარებული და პირ ნათლათ გამოთქმული.

ქართველობამ ამ საუკუნეში ერთობ გვიან გაახილა თვალები, მწერლობა ხომ სულ არ არსებობდა, მწერლობაში თქვენ ვერ იპოვნით ვერც ერთ საყმაწვილო წიგნს, საყმაწვილოდ გამოსადეგ სახალხო ზღაპრებს, სახალხო ლექსებს, ან-

დაზები, გამოცანები და ყველა ის მასალები, რაც კი ზემოხსენებულ პირებისათვის აუცილებელ საჭიროებას შეადგენს ისეთს დროს, როცა ისინი ხსენებულს ნაშრომის შედგენას ჰკიდებდნენ ხელს და მუშაობას იწყებდნენ. ი. გოგებაშვილს წილათ ხვდა არა რაისაგან რამის დაბადება, ერთსა და იმავე დროს ყველაფრის კრება, გროვება და მერე მათი აკინძვა, ასხმა და სახელმძღვანელოების გამოქვეყნება. რაც ჩვენს თვალს არა უნახავს ლ სხვათა შრომასაც არ დავკვირვებივართ, მის სიძნელეს ჩვენ ვერც კი წარმოვიდგენთ, ჩვენ ის აღვილს საქმეთ მიგვაჩნია, უბრალო რამეთ, მაგრამ ასე არ არის ბატონებო! ჩვენში ყველა საქმის დასაწყის და აღორძინებას ბევრი წვალება მონდომებია, რადგანაც აქ ყველაფერი ახლად დაარსდა, ყველაფერი თითქმის ახლად აღორძინდა. ჩვენ ახალი ხალხი არ ვართ, ჩვენ ძველ კულტურულს სახელმწიფო ერთა რიცხვს ვეკუთვნით, მაგრამ უკანასკნელ დავეციოთ, ჩვენი ყველაფერი მოიშალა, დავიწყებას მიეცა და ამ საუკუნის ნახევრის შემდგომიდან კი მცირედ ვიწყეთ თვალის გახილება.

ქართველობა თავის მდგომარეობას კარგად მზერდა, მას ნათლად და კარგად ჰქონდა წარმოდგენილი ჩვენი უქონლობის და არარაობის ამბები, მაგრამ მაინც ძველი წეს-ჩვეულების მეოხებით აღმხედრდნენ და დაირაზმნენ ი. გოგებაშვილის წინააღმდეგ, ამ ოცდაათი წლის განმავლობაში მის წიგნების საწინააღმდეგოთ ვინ იცის რამდენი რა არ დაიბეჭდა, ზოგს დასაბეჭდათ დახმარებასაც აძლევდნენ, ესეც შეიძლებოდა?! ბევრს მომავალში წიგნის იმედსაც არწმუნებდნენ, ბრწყინვალე ბედს და ი. გოგებაშვილის წიგნების დაცემას, მაგრამ ამოდ... ასეთ პირთ ნაშრომნი დაბადების დღიდანვე მოწმობდნენ თვის უძლურებას, მომავალის უქონლობას, თავის დროსვე გამოუსადეგრობას ქართველთ ერის წინაშე. ჩვენი უბედურება ერთი კიდევ ის არის, რომ ერთი პედაგოგი დაარწმუნონ თავის შეცდომაში და წიგნის უსარგებლობაში, ეს რწმუნება უყურადღებოდ შთება მრავალთათვის, არ უწ-

ყოთ რისთვის! ის კი ვიცით, რომ ხშირად ჭკვიანი მხილება არამც
თუ უცხოს არ უნდა რომ გაიგოს და შეისმინოს, არამედ
თვით მოპირდაპირესაც არ სურს გაგება, ეს რომ ასე არ ყო-
ფილიყოს, მაშინ იაკობ გოგებაშვილს იმდენს გულის გასა-
ხეთქს საკამათო მასალას და საქმეებსაც არ აუტყებდნენ, რაც
მათგან ატეხილა ხშირათ უკანონოდ, უადგილოდ, უსამართ-
ლოდ და უჯეროდ.

რაკი ერთხელ დაიძრა ი. გოგებაშვილის წინააღმდეგ ხმა
და ვისმესგან დაბეჭდილი რამე წიგნი, მას შემდეგ მიჰყვა
წინააღმდეგობამ და დაიგრიალა, მრავალთ ეგონათ, რომ ი.
გოგებაშვილს ამით რამეს დააკლებდნენ, ის კი არა, ამის შრო-
მა უფრო აღამაღლეს ხალხის თვალში, დააწინაურეს, უფრო
მეტე ღირსება და პატივი მოუპოვეს, რადგანაც მოკამათეების
ნაშრომთან ი. გოგებაშვილის შრომა გაცილებით უმჯობესი
აღმოჩნდა და უფრო რეალურს პედაგოგიკასთან ახლოს მდგო-
მი, კარგის, სწორის წესით შედგენილი. ქართველების ბედს-
ლის შურით აღჭურვილნი აღარაფერს აკვირდებოდნენ,
ოღონდც კი ი. გოგებაშვილი ზე მისი „დედა-ენა“ დაეცათ ზე
ისინი ამის მეოხებით მთელ ქართველთა ბავშვების საჭიროე-
ბასაც კი დაივიწყებდნენ, ეს იცის შურმა, მტრობამ და ბო-
როტებამ. საოცარია ქეშმარიტად! ნეტა ხსენებულმა პირმა
და მისმა ნაშრომებმა ვის რა წაუხდინეს, ვის რა დაუშავეს,
რომ მათ ამის მეოხებით ასე მომართეს თავიანთი მახვილი?
არავის არაფერი, მაგრამ რას ვიზამთ, ი. გოგებაშვილზე ეს
ახალი საქმე როდი არის ქართველთაგან. ხსენებულ პირის
წინააღმდეგი ბრძოლა და ბრძოლა თითქმის დასანთქმელათაც.
კი იქმნა აღრიდგანვე მტრობით გამოწვეული, მტრები ერთ ნა-
ირ ცილის წამებას და მტრობასაც არ დასჯერდნენ. ბევრი რამ
ითქვა ი. გოგებაშვილის წიგნების სამტროთ, ბევრი კამათობა
იყო გამართული ადგილობრივ გაზეთებში, ბევრი სჯა-ცილის
წამება, ბეზლობა, ათას ნაირი სხვა მტრობა და ხრიკები, მაგ-
რამ ი. გოგებაშვილის წმინდა გულმა, წმინდა ქეშმარიტებამ

და შრომამ თვისი გაიტანა, დღესაც ი. გოგებაშვილი თავის შესანიშნავის შრომით, მამულის სიყვარულით, რიგიანის ქართულის სახელმძღვანელოებითა და მწერლობით ჩვენის სამოქმედო ასპარეზის უმწვერვალეს ადგილზე ბრძანდება და იქიდან დამხერის ქართველთ საქმეების მიმდინარეობას. ჩვენი განვითარებული საზოგადოება და თვით ბ. ნ. ნიკოლაძეც აღტაცებული იყო ამის შრომით რუსულ გაზეთებში, თვით რუსეთის პატიოსან მწერლებიც ასევე უმხერიან, დღეს ამის სახელმძღვანელოებს რუსეთის ქალაქებშიაც იწერენ სკოლებში სახმარებელად. ეს დიდი საქმეა ჩვენთვის და მასთან სანატრიც.

მწამს იგი ჩვენის ქვეყნის უშესანიშნავეს მოღვაწეთ, მასწავლებლათ და დიდ მამულის შვილათ. მან თავის „დედა-ენით“ და სხვა შრომით მრავალ ქართველის შვილის გვამში დაიშკვიდრა ბინა, მრავალ ქართველის შვილი განაკაცა, მრავალს გაახილებინა თვალები და მრავალთ სამწერლოდ და სალექსოაოდ კალამიც ააღებინა ხელში, ასე იცის ყოველგან ღ ყოველთვის წმინდა გრძნობამ, უანგარო მამულის სიყვარულმა, წმინდა სამსახურმა და ლტოლვილებამ. ჩვენ გვწამს, რომ სიწმინდესა და ჭეშმარიტებას ვერაფერი დასცემს, მას ვერავინ შეაფერხებს რაც უნდა გადებლობს წინ, რაც უნდა სალი კლდე აეყუდოს და გზაში გაეხილოს, მაინც იწმინდემ და ჭეშმარიტებამ თავისი უნდა გაიტანოს, ამიტომაც ი. გოგებაშვილის წმინდა უანგარო სამსახურს და შრომას ვერავინ რას დააკლებს ღ მისგან შედგენილ სახელმძღვანელო წიგნებიც ჩვენში ერთობ დიდ ხანს იცოცხლებენ, დიდ ხანს დარჩებიან ერის სამსახურად. ქართველ ერს და შვილებს მისი წიგნები ისე აქვსთ გულში ჩახუტებული და შეთვისებული, რომ იგინი ამ წიგნებს ადვილად ვერ დასთმობენ.

ჩვენში და ჩვენს მასწავლებლებში პირველად ი. გოგებაშვილმა აღადგინა ის აზრი და აღაფრთოვანა, რომ ქართველ ყმაწვილს უსიკვდილოთ თავის დედა-ენაზე უნდა მიეცეს

სწავლა, რადგანაც ბავშვი დედა-ენის შეუსწავლათ ვერც უცხო ენას შეისწავლის კარგათო. დედა-ენის შესწავლა უცხო ენის შესწავლის საფუძვლად უნდა ჩაითვალოსო, უდედა-ენოთ ყმაწვილი ვერა ღონის ძიებით ვერ წადგავს ფეხს უცხო ენის შესწავლაშიო, ვიდრე ეს ჭეშმარიტება დამტკიცდა ჩვენში, მინამდის ერთობ დიდმა ხანმა გაიარა. თუმც ამის წინაღობა-განი დღესაც არიან მრავალნი, რა გაეწყობა, ყველას თავისი აზრი აქვს...

ი. გოგებაშვილი ბრძანება მეტად მხნე, ცოცხალი და გამბედავი პირი, ჭეშმარიტებით აღჭურვილს არავის მორიდება არა აქვს. 1896 წ. თბილისის „ახალ მიმოხილვის“ ნომრები რომ ნახოთ, იქაც კი შეამცნევთ ამის ფელეტონებს სხვა-და-სხვა კითხვების შესახებ გამბედავს სჯას. როგორც მხურვალე მამულის შვილი ი. გოგებაშვილს მეტად დიდი კავშირი აქვს ჩვენს საერო სასწავლებლის არსებობასთან და მათ კეთილ დღეობასთან, საქართველოში არ არის სადმე ქართველ ერის სკოლა, რომ იგი ამ სკოლის მიმდინარეობას ყურადღებას არ აქცევდეს, ეს იცნობს ყოველს ქალაქს, დაბას და სოფელს, იცნობს ყოველს სკოლის შენობას, მასწავლებელს და მოსწავლეს, ისიც იცის, თუ სად როგორ სწარმოებს სწავლა, მასწავლებელი რა განათლების კაცია, რა სულისა და ხორცისა, რა მიმართულებისა და სხვანი, სკოლა ვისის დახმარებით, ვის ხარჯით ინახება, და ამ სასწავლებელმა რა სარგებლობა მოიტანა, იქიდან რამდენი ქართველი ბავშვი გამოვიდა თვალებ ახილებული და გონება გახსნილი. მე არა მგონია რომ ჩვენში ისე ლამაზათ და ზერ მიწევნათ კარგად იცნობდეს ქართულის სასწავლებლის სხეულს და მის აგებულებას, როგორც ი. გოგებაშვილი. ჩვენის სკოლების არსებობის საქმეებზე ამას ერთობ დიდი წარმოდგენილი შრომა და ღვაწლი მიუძღვის. ამ ღვაწლს ვინმემ ცალკე რომ მიუძღვნას წერილი, უფრო კი კანონიური იქმნება, რადგანაც ჩვენ ამ შრომის შედგენის ძალა არ შეგვწყვეს.

საერო სკოლების გარდა სამრევლო სკოლების საქმესაც ბეჯითად ადევნეს თვალ-ყურს, ამან იცის ყოველი სკოლის ვითარება, მოსწავლეთა რიცხვი, მასწავლებელი, ეკლესია და მოძღვარი, ეს კარგად იცნობს ყოველ მოძღვრის თვისებას, იცის კარგად ვინ რა თვისებას ეკუთვნის, ვინ რას აკეთებს. ამას გარდა მას მეტათ კარგა და ჩინებულათ აქვს გაცნობილი საქართველოს სასულიერო სასწავლებლების მდგომარეობა, იქ სწავლის წეს-წყობილება და ყოველი რიგი და საქმის მიმდინარეობა, ამის წერილეთა ხშირად დიდი კამათი და ალიაქოთიც ასტეხეს აქა-იქ დიდ წრეებთ წარმომადგენთ შორის და მრავალჯერ მისმა დაუღალავმა შრომამ ნაყოფიც მაიტიანა.

ზოგი ერთი იტყვის, რომ ამ წერილის დამწერი ი. გოგებაშვილის შესახებ მარტო ქებას სწერსო, სწორედ ასე გახლავსთ. მე მარტო ქებას კი არა ვწერ, იმას ვწერ, რაც მართალია და რაც ყურადღების ღირსია ჩვენგან. რაც არ უნდა იქმნას დავიწყებული ჩვენის მომავალის თაობისაგან, უნაკლულლო არავინ არის, შეიძლება პატივცემულ ი. გოგებაშვილსაც ჰქონდეს რამე ნაკლულევანება, მაგრამ ამას იმდენი ამაგი და საპატიო სამსახური მიუძღვის ჩვენის ერის წინაშე, რომ მის ნაკლულევანების შესახებ საუბარი, ქექვა, ჩხრეკა, ჩხირკედელობა და ძებნა წყლის ნაყვით მიგვაჩნია.

ი. გოგებაშვილი მარტო პედაგოგიკაში, პოლემიკაში და კრიტიკაში კი არ არის დახელოვნებული და სახელოვანი, არამედ იგი არის ჰკვიანი და ბრძენი მწერალი ყველა ნაწილში და საგანში, მაგალითებრ თუნდ საზოგადო ისტორიაში და კერძოთ საქართველოს ისტორიაში. საქართველოს ისტორიაში ამან დიდი ცოდნა და განსჭვრეტა გამოიჩინა იმ დროს, როცა მის ისტორიულ წერილი „რანი ვიყავით გუშინ“ გაზეთ „დროება“-ში დაიბეჭდა, ამ წერილის მსგავსი წერილი ქართველ ერს თავის დრომდის სანახავათაც არ ენახნათ.

ასეთის შინაარსის წერილები მას მრავალი აქვს. ისტო-

რიულს ნაწილში ასეთის ღირსებისავე აღმოჩნდა „ასპინძის
ომი“, რომელიც თავის დროზე ქართველთაგან დიდის სია-
მოვნებით იქმნა წაკითხული. ნამეტურ მდაბიო ერი აღტაცე-
ბული დაშთა, რადგანაც მათ ასე ლამაზათ და გასაგებ ენით
დაწერილი ქართული ისტორიული წიგნი წასაკითხათ თვალი-
თაც არ ენახათ. ამ წიგნის ღირსება და ერისაგან პატივის
ცემა იქიღამაც ცხადათ მტკიცდება, რომ ეს წიგნი პირველ
წელიწადს მთელი გამოცემა გაიყიდა, და მეორე წელიწადს
კიდევ იქმნა გამოცემული ახალ-სენაკში. ასეთისავე ღირსე-
ბის აღმოჩნდა „თავ-დადებულნი ქართველნი“ ღ სხვა ისტორიუ-
ლი მოთხრობები, რომლებიც ზოგი დაუბეჭდავები აქვს დღე-
ვანდღამდის და ზოგი ახლა იბეჭდება.

საყმაწვილო მოთხრობების წერაშიაც საპატიო ადგილი
უკავია და მისგან მშვენივრათ დაწერილის მოთხრობებით ხში-
რათ გამშვენებულა „ნობათი“ და აწინდელ საყმაწვილო ჟუ-
რნალ „ჯეჯილი“-ც. ამ პირმა ბავშვების ცხოვრება, ზნე, ხა-
სიათი და გონების განვითარების და აღზრდის საქმე ისე ზედ-
მიწევნით იცის, ისე კარგათ, რომ ათთქოს ეს პირი თვით
ბავშვების გვერდით სცხოვრობდეს და კერძოთ მათ ზნეს,
ხასიათს და აღზრდის საქმეს ადევნებდეს თვალ-ყურს და სწა-
ვლობდეს. საყმაწვილო მოთხრობების გარდა ლექსებსაც აშა-
ლაშინებს მშვენივრათ, ისე როგორც ბავშვების სულსა და
გულს მოეწონებათ. მე თამამათ შემოძლიან ვსთქვა, რომ ამ
მხრით ი. გოგებაშვილი პირველ საყმაწვილო მწერლათ უნდა
ჩაითვალოს ჩვენში. ეს დამტკიცდება მაშინ, როცა მის საყმა-
წვილო მოთხრობები ერთათ შეიკრიბება და ცალკე წიგნებათ
გამოიცემა. ამ პირის მაღალ განვითარების დასამტკიცებლათ
მარტო ხსენებულ მოთხრობების გამოცემა არ კმარა, საჭი-
როა, რომ ადგილობრივ ქართულს გამოცემებიდანაც შეი-
კრიბოს მისი წერილები და ყველა იგინი თავ-თავის დროზე
ცალკე წიგნებათ გამოიცეს, რაც უეჭველათ დაამტკიცებს
ხსენებულ პირის უაღრეს ნიჭს, ენციკლოპედიურ განვითარე-

ბას, დიდ მამულის შვილობას, ქართველი ერის დიად სიყვარულს, ათას ნაირს ღონის ძიების ხმარებას, რომ მის საშუალებით ეგები ქართველ ერმა გაიღვიძოს და მის მეოხებით განვითარების ასპარეზზე გამოვიდეს.

ი. გოგებაშვილს თავის სიცოცხლე, მთელი თავისი მეცადინეობა და არსებობა საქართველოსთვის მიაჩნია და მის კერძათ, მას სხვა ჩვენის მოღვაწეებივით შარები არ უყვარს, მისთვის გლეხი, აზნაური, თავადი და სასულიერო წოდება სულ ერთნაირ შთამომავალს ქართველს წარმოადგენს, მას ყველა ქართველის ცუდი აწუხებს, ყველა ქართველის კარგი ახარებს, მას ყველანი ქართველებათ მიაჩნია, ერთ აკვნის შვილებათ, დიდ ქართლოსის ძეთ, ყველას იმას ავალებს, რომ წოდებათა განსხვავების ხანა წავიდაო, დღეს ჩვენ ყველანი ქართველები ვართო, ყველას ერთი გაჭირვება გვადგია კისერზე და ჩვენ თუ გვსურს, რომ ჩვენმა ტომმა თავის სამშობლოში ფეხი გაიმაგროს და არ მოისპოს, მაშინ თავადმა, აზნაურმა და გლეხმა ხელი ხელთ უნდა მისცენ და თავიანთ უღონო ძალა შეერთებულის ერთობით ფეხზე წამოაყენონო. ვინც ამის წინააღმდეგ წავა, ის მტერი იქნება ჩვენის მდიდარის წარსულისა, ჩვენის ბრძენის და დარბაისელ მწერლებისა, ქართველთ სასიქადულო მამულის შვილების და დიდებულის და სახელოვანის შოთა რუსთაველის, რომელმაც ქართველთ ერთობის აღსარება მეთორმეტე საუკუნეში წარმოსთქვა და და ჩვენს შთამომავლობასაც საღმრთო ვალად დაუტოვაო, რამ:

„თუ კაცი თითონ არ არის, ცუდია გვარიშვილობა“-ო, სწორეთ ამ აზროვნების მეოხებაა, რომ ი. გოგებაშვილი დიდის ნიჭით და გამბედაობით მოღვაწეობდა „წერაკითხვის სამმართველოს“ დასაარსებლად, მის დაარსების შემდეგ მხურვალე მონაწილეობას იღებდა თბილისის თავად-აზნაურთა სკოლის დაფუძნების და გაძლიერების საქმეში, მის მტკიცე საფუძველზე დამყარებას და მერმისის ბედნიერებას. ამ სასწა-

ვლებლის ასეთი ბედი და არსებობა ითხოვდა დიდს მამულის
შვილურს შრომას და მოღვაწეობას, დიდ პედაგოგთა ცოდ-
ნას და პედაგოგიურს მეცნიერებას, რაის მკოდნე კაცების
მოპოვება ჩვენში იმ დროს იშვიათი იყო. მიტომ ამ პირმა
ღ დიდათ პატივცემულმა ნიკ. ცხვედაძემ თავს იღვეს ხსენე-
ბულ სასწავლებლის ტვირთი, იწყეს დიდის ერთგულებით,
უსასყიდლოდ გამგეობა, რამდენიმე წლის განმავლობაში. ამა-
თმა უანგარო შრომამ და დაუღალავმა მეცადინეობამ სკოლა
მკვიდრს საფუძველზედ აღმოაცენა, სკოლა გაბრწყინდა,
ყველა ქართველთ თავად-აზნაურთათვის ცხადათ შეიქმნა ამ
უხუცესთ პედაგოგების უანგარობა და მასთან უსასყიდლო
შრომა, ყველა გრძნობდა ამათს ამაგს, მათ თავიანთის
შრომით სამადლობელ წერტილამდისაც მიაღწიეს. ამაგდარ
მამულის შვილს ნ. ცხვედაძეზედ ჩვენ ცალკე ვისაუბრებთ
პირ-ნათლად, ამას მოითხოვს ჩვენი მოვალეობა, რადგანაც
ასეთი მოღვაწეები ქართველებს ბევრი არა გვყავს. ეს ჩვენ
უნდა გავიცნათ მით უფრო, რადგანაც ჩვენში ხშირად ბევ-
რისათვის მამულისშვილობა, ამის დაჩემება და საუბარი ხე-
ლობათ გარდაიქცა, იგინი ამით კარგათაც სარგებლობენ და
ერთ გროშით კი არაფერს საქმეს არ დაეხმარებიან. ხსენებულ
პირნი კი ასეთ გმირებისაგან შორსა სდგანან და ამით მათი
სამსახური სამაგალითოა, ნამეტურ შეუძლო ქართველთ წი-
ნაზე. ჩვენის ტომის უმეტესი ნაწილი ღარიბი გლეხკ-კაცობა
არის, ღარიბებში ქართველ აზნაურები და თავადებიც გამო-
ერივნენ, აქ ყველანი არიან მოთავსებულნი.

ეს მგონი ყველასთვის ცხადია, საერთოთ მთელს საქარ-
თველოში თუ არა, ზოგი ერთ გლეხ-კაცის შვილებ-
მაც თვალები გაახილეს და სწავლაში შესდგეს ფეხი, მაგ-
რამ ვაი მათ სწავლის საქმეს, ხშირად ასეთი კაცის შვილებს
სასწავლებლიდან რეკავენ, რადგან მათ სწავლის ხვედრი ფუ-
ლი არ შეუტანიათ, ასეთ ყმაწვილების რიცხვი ყოველთვის
ჩვენს საზოგადოებას ატყდება თავზე, უფრო რამდენიმე კაცს-

ბევრ ნაირ დახმარებას გარდა ფულის მოგროვება ხდება საჭიროდ, ვიწყებთ ფულის მოგროვებას, მაგრამ ვაი თქვენს მტერს, რასაც ჩვენ ვაგროვებთ, რა წვალებით და ისიც რა საზოგადოების ნაწილში, ისევ და ისევ ჩვენს წრეში, ჩვენს მეგობრებში, რომელნიც საყოველთაოდ გაჭირვებაში არიან, ისევ მათ ატყდებოთ თავზე ყველაფერი, მომგროვებელსაც დიდათ უჭირდება, აქეთ იქით მისვლა-მოსვლა და შეწუხება ყოველთვის ერთისა და იმავე პირების, ბევრს ხშირად დახმარების მიცემაც უჭირდება, მაგრამ რას ვიზამთ, მეტი გზა რომ არ არის, მაშ ვისთან წავიდეთ, სად მივიდეთ და ვის რა ვსთხოვთ. ნუ თუ ასეთ საყოველთაოდ შეწუხებულ პირებს გარდა საქართველოში სხვა კი არავინა სცხოვრობს, რომ ერთსა და იმავე დროს სხვასაც მიემართოს? — ცხოვრებით კი ცხოვრობენ და მრავალნიც არიან, მაგრამ მათგანი ვინ რას მოგცემს, მათგან ვინ რას მიიღებს, ან როდის, ვისთვის რა მიუციათ, რომ ახლა მისცენ, მეტი გზა არ არის, ისევ და ისევ მოაურიდებლივ ჩვენს ღრმად პატივცემულ ი. გოგებაშვილი უნდა შევაწუხოთ, ისევ მათ უნდა მივმართოთ ხოლმე, მათ უნდა მიუყვანოთ მთხოვნელი პირი და დახმარება ვსთხოვოთ, რაც მისგან ყოველთვის დიდის სიამოვნებით ჯილდოვდება, ყველას შესაფერს პატივს სცემს, ყველას უღრმესი სიყვარული აქვს, ყველა უძლური მოსწავლისთვის მას დიდათ შესტკივა გული, მისის დახმარებისთვის მან აღარ იცის რა ჰქმნას, ნამეტურ ქართველთ ლარიბ-ლატაკთ მოსწავლეებისათვის არ იცის ხშირათ, ვის რითი და როგორ დაეხმაროს, ამის მნახველი მე თვით ვარ. ამ პირის ქონება და წიგნებიდან ანაღები ფული თითქმის სულ ჩვენ საზოგადო საქმეების დასახმარად მიდის, მას თავის თავზე ერთობ მცირე რიცხვი ეხარჯება, ვინც ამას არ დაიჯერებს, მან გაიცნოს მისი შინაური ცხოვრება და ის მაშინ ამაზე ცხადათ დარწმუნდება.

მეგობრებში და საზოგადო მოღვაწეთა შორის იგი ითვლება ყველას საყვარელ მეგობრათ, ყველას პატივ საცემ პი-

რად, ეს ღირსება მას შიტო აქვს მოპოვებული, რადგანაც მას მეგობართ და მოკამათის დამწყურალება არაფრათ სწამს, მწერლობა რას ნიშნავსო, ჩვენ სულ არ შეგვფერის, რომ საზოგადო კამათის მეოხებით ერთმანეთს შემოვსწყრეთო. მას თუ შემოსწყრება ვინმე, თორემ ამ პირმა ეს არ იცის, თუმცა თავისებური მღელღვარება კი საკმარისად აქვს. ბევრნი ჰყვედრიან, რომ ი გოგებაშვილმა დაუსრულებელი პოლემიკა და კამათი იცისო, ვისაც ჩამოეკიდება, იმას აღარ მოეშვება, მოაბეზრებს წერიტათო. ეს თქმა ერთის მხრით მართალია, მაგრამ ი. გოგებაშვილის გამტყუნებას კი ჩვენ ვერ გავბედავთ, რადგანაც ჩვენი საზოგადოების გონებითი განვითარებითის ზომა ისეა მომართული და დაყენებული, რომ აქ კაცმა ხშირად მთელი გაზეთები უნდა აავსოს წერიტებით, და ამტკიცოს უბრალო მარტივი კითხვები, რომ ორჯერ ორი ოთხია და სხვანი, ასეთ ერსა და მხარეებში კაცმა როგორ უნდა გაარკვიოს და ახსნას რამე კითხვა და საგანი დალაგებით, თუ არ ვრცელის მიმოხილვით და განმარტებით, რაც კი იწერება და ირკვევა, იმდენი უფრო უკეთესია მწერლისა და წამკითხველისათვის და მოკამათეთათვისაც, ამას ფიქრი და ექვი არ უნდა, სხვაგან საპასუხოდ მთელი ტომები იწერება და ჩვენში რომ ორი და სამი ფელეტონი დაწეროს ვინმემ, იმაზე ასტებენ მაშინათვე საუბარს, რომ არიქათ, დამწერმა საქმე გააჭირაო. როგორც წერაშია იგი დახელოვნებული და გაჩაჩხული მოძღვარ მწერალი, ისევე საუბარში, იგი მეტის მეტი კარგის ენის კილოთი ლაპარაკობს რუსულად და ქართულად, ქართულს საზოგადო საქმეთა ყრიტობაში ყოველთვის ქართულად საუბრობს, მასთანვე ყოველთვის ჰშვენის ქართულის ენით საუბარი.

ზემოტაც ვსტქვით მოკლეთ და აქაც ვიტყვით, რომ ი. გოგებაშვილი მეტად შესმენილი პირია, ამ ქვირტვას მოღვაწეს თუ რამ გააჩნია, ყველა ის ქართველების საკუტრებას შეადგენს, მაგალიტებრ ეს პირი ყველა სოფლის სკოტებს

თავის გამოცემებს მუქთათ ურიგებს, ერთ დროს თავის წიგნებთან სხვის წიგნებსაც ატანდა ხოლმე. ნივთიერ დახმარებას გარეშე მას სიტყვითაც დიდი სამსახური მიუძღვის ჩვენის ახალგაზდობის წინაშე. მას ბევრი შრომა აქვს დატოვებული, ბევრი ოჯლი აქვს დაღვრილი მრავალთ სემენარიელთა გამო. მრავალჯერ მიმართულა მისი წერილები რუსულ გაზეთებში, სადაც დალაგებით და პირუთნელად უსაუბრნია უბედურ მოსწავლეთა ბედზე

ჩვენ, ქართველნი, ვეკუთვნით მართ-მადიდებელს ეკლესიას, თანა მორწმუნენი ვართ ჩვენის სახელმწიფოს რჯულის, მათ თანა მოსაყდრე, ქართველმა ერმა მართ მადიდებელ რჯულისათვის თავი აწამა, 8 მილიონი ხალხი ორ მილიონად აქცია, დიდი გაჭირვება აღვა ჩვენს ქვეყანას. თანა მოსაყდრეობამ ჩვენ ჩაგვინერგა რუსეთის მფარველობა და ერთგულება, ჩვენ მალე შევედით მათ ერთგულების ქვეშ, მის შემდეგ ჩვენ მივეციით მოსვენებას, მოქალაქობას და განვითარების გზას დავადექით, ჩვენის ერის გასამშვენებლად ჩვენ ბევრი რამ აღვადგინეთ, საქართველოს ეკლესიამაც შესაფერად დაიწყო დღესასწაულება, ჩვენ, ქართველნი, კარგად ვგრძნობთ ჩვენ წინ წასვლას, ჩვენის ეკლესიის მშვიდობიან მდგომარეობას და ამიტომ ჩვენის სახელმწიფოს დიდი ერთგულნი ვართ, დიდი ერთგულება შეგვწევს, ეს ზნეობრივი ვალია, უამისობა ჩვენგან არ იქმნება, რადგანაც დიდათ ვაფასებთ ჩვენ რუსეთის ღვაწლსა. ჩვენი ვალია, რომ დღეს ამ მშვიდობიანის მდგომარეობით ვისარგებლოთ, სწავლა მეცნიერებას ზავყვეთ, ბნელის მდგომარეობიდან გამოვიდეთ, ქართველობა მოქალაქებრივ გზაზე დავაყენოთ, შევისმინოთ კაცთ-მოვალეობა, მეცნიერების სიყვარული, მწიგნობრობის, ძმობის, კაცთ სიბრალულის და სიმართლისა, რაც ძველ ქართველთ უხვათ ჰქონდათ მინიჭებული და რომელ ერთობის ძალამაც აღადგინა საქართველოს ერი, იგი მართლ სწავლა განათლებით, მეცნიერებით, ათას ნაირ ძვირფას ტაძარ მონასტრებით, რომ

მელნიც დღევანდლამდე საქართველოს კიდევებზე უხვათ არის დარჩენილ გაფენილნი და რომელნიც ნათლათ მოწმობენ ძველ ქართველის დიდებას. რა მართებს დიდებულ წარსულის მექონს ქართველის შვილებსა?—რასაკვირველია აწინდელ დროის თანახმად მშვიდობა, მოქალაქობა, მეცნიერება და სწავლა-განათლება, რომ მის მეოხებით შესწავლილ იქმნეს დიდებულნი წარსული დიდებულ ერის შთამომავალ ძეთაგან.

საქართველოში პედაგოგები მრავალნი არიან და ბევრს მათში კაი სამსახურიც მიუძღვის ჩვენის ტომის წინაშე, ბევრს მწერლობაშიაც უშრომნიათ და ზოგთა გვარიანი წიგნებიც უწერიან და უბეჭდავდათ, ამათ მოვლენას ი. გოგებაშვილი ყოველთვის სიამოვნების თვალთ უმზერსი და ენატრება ასეთ მოღვაწეების გამრავლება და წინ წასვლა, ესევე დაამტკიცა ამ პირმა ერთს თავის წერილში, როცა ამან ცნობილის მოღვაწის ივ. როსტომაშვილის შრომას შეეხო. მან საქვეყნოდ განაცხადა, რომ ბ. ივ. როსტომაშვილს ჩვენმა საზოგადოებამ თანაგრძნობა უნდა აღმოუჩინოსო.

დღესაც პატივისცემით უმზერს ივ. როსტომაშვილის შრომას და პირუთვნელად აფასებს მის ნაშრომებთ შორის მრავალ ისტორიულ და ეტნოგრაფიულ წერილებსაც, როგორც ახალქალაქის აღწერას. იქმნება ეს ივ. როსტომაშვილმა არც კი იცის, მე კი ხშირად მომისმენია. ი. გოგებაშვილი ყველა ასეთ პირებს დიდის თანაგრძნობით ეგებება და თუ კი ვინმე რამე კარგს, სასარგებლო სახელმძღვანელო წიგნს შეადგენს და დაბეჭდავს, იმის მოვლენას ეს დიდის სიხარულით ეგებება, არ იცის როგორ ჭრა ნაირად განაცხადოს თავის აღტაცება. ასევე ახარებს და აძლიერებს ჩვენი მწერლობის ასპარეზზედ რიგიანი, ნიჭიერი მწერლებს გამოჩენა და გამრავლება. დამსახურებულ პირებში მეტის სიმპატიით უმზერს აკაკის და ილიას. ესენი სახელია ჩვენის ტომისა და სახსარიო, ამათი ლექსები და ნამეტურ აკაკის

რომ გადითარგმნოს ევროპიულს ენებზედ და დაიბეჭდოს, მით ჩვენ ჯეროვნად გამოვჩნდებითო ეს პირები მას დიდს საპატიო პირებად მიაჩნია. ასევე დაათვას ან. ფურცელაძის შრომა „ბრძოლა საქართველოს მოსპობაზედ“. ერთხელ სთქვა: ნახეთ რა შრომა გამოაქვეყნაო, ეს ნაწერი მეტად საყურადღებოა. ასევე აფასებდა პატივცემულის ისტორიკოსის ნ. ხიზანაშვილის შრომას, პროფესორს ხახანაშვილს, მ. ჯანაშვილის დაუცხრომელ საპატიო ღვაწლს და ბევრ კიდევ სხვებისას.

ი. გოგებაშვილი დიდი პატივის მცემელია ქართველ რიგიან მასწავლებლების, ოღონდ კაცი კაი მასწავლებელი იყოს და იგი სულ ერთია მისთვის გინდა მწერალი ყოფილა და გინდ მარტო სკოლის მოღვაწე, მისთვის ორივე ერთია, რადგანაც სკოლა და მასწავლებელი ჩვენთვის და საერთო მთელის ერისთვის დიდ რამეს ნიშნავს, დიდ განძს, მასწავლებლობა ისეთ წმინდა ხელობათ არის მიღებული და დამტკიცებული, რაისა გამო ყოველი მასწავლებელი, ვისაც კი კაცთ მოყვარეობის რამე სცხია და მომავალის ძეთა განკაცებას ელტვის, ის პატივ საცემია ყველასაგან. ამიტომაც ი. გოგებაშვილი ქართველთ მასწავლებლების საქმეს დიდის თანაგრძნობით და სიბრალულით უმზერს. კარგს მასწავლებელზეა დამოკიდებული სკოლის ბედნიერება და ბავშვების რიგიანად განკაცება.

ეს რასაკვირველია ასე უნდა იყოს ჩვენში ძრიელ ბევრნი არიან ისეთი მასწავლებელნი, რომელთაც მწერლობაში მონაწილეობა არ მიუღიათ, არა დაუწერიათ რა, მაგრამ მის ნაცვლად იგინი ყოფილან და არიან უანგარო, სამაგალითო მამულის შეიღები. მწერალი, მწერლობა და მოსწავლეთ მასწავლებელი მე ორივე ერთად მიმაჩნია, ამიტომ ყოველი პირი მოვალეა, რომ მასწავლებელს ისე უმზიროს როგორც მწერალს და უფრო მეტადაც, ხანდისხან კაცი მთელის თავის მწერლობით ათ კაცსაც ვერ აღზრდის და განაკაცებს და ქა-

როგორც მასწავლებელს კი ასობით გამოჰყავს წერა-კითხვის მცოდნენი, რომელნიც შემდეგში ჩვენს ქვეყანას ოთხივ კუთხივ ეფინებიან და ბევრს საქმეში თავსაც იჩენენ. ამიტომ უკველი მასწავლებელი თავის ცოცხალის მოქმედებით ძალა სდგას მწერალზედ და იგი ანათებს მეტყველის ენით ხმულთა გონებას და მათში უაღრესად შეაქვს მწერალთა ნაწერების უბრწყინვალესი სხივები.

ი. გოგებაშვილი ხანში შესული პირი ბრძანდება, მან თავის ცხოვრების გზა და შრომა ბევრის ტვირთვის წევით გააძარა, ყოველმა მისმა ნაბიჯმა გამოიარა ათას ნაირი ცილის წამება, მისმა წერილებმაც ვინ იცის რამდენ ნაირი გმობა და მუქარება არ მიიღეს უსამართლო პირებისაგან, მაგრამ იგი მაინც დარჩა ნამდვილ მამულის შვილათ თავის ქვეყნისა, იგი მოყვარა ცხადათ, დაინახა თავის თვალთ ის მაგალითებიც, რომ მისის „დედა-ენის“ და „ბუნების კარით“ განკაცებულ ქართველ ყმაწვილებმა ქართულს ენაზე იწყეს მწერლობა და ლექსების წერა, დღეს ასეთის ყმაწვილებით სავსეა თბილისი, მასთან სხვა ქალაქები და სოფლებიც, მათ „დედა-ენას“ და „ბუნების კარის“ გარდა სხვა არაფერი წიგნები წაუკითხავთ, ამ წიგნებს მათზე ისეთი ზეკავლენა მოუხდენია, რომ ხსენებულ ახალ მოსწავლენი ამ წიგნების კითხვის მეოხებით კაცად ქცეულან და გონებითი განვითარებითაც ისე წინ წასულან, რომ უკანასკნელ თავიანთ ცხოვრების შესახებ შენიშვნების წერაც დაუწყვიათ. მისის წიგნებით გაზდილ რიგთან ყმაწვილების რიცხვი ჩვენში ერთობ დიდია და რაც ხანი გადის, მით უფრო მატულობს. ჩვენ უნდა პირნათლად ვაუწყოთ ჩვენი საზოგადოებას, რომ ი. გოგებაშვილის წიგნები ისეა შედეგნილები, რომ ქართველი კაცი თუ ქართულს ანბანს, შეისწავლის და მერე ამის წიგნებს წაიკითხავს, მის შემდეგ მას ფიქრი აღარაფრის ექნება. მას თავისუფლად შეეძლება ქართულ მწიგნობრობის გაგება და მასთან დაახლოვება, წერაც.

მან თავის „დედა-ენაში“ აღადგინა დაცემული დედა-ენა ქართველთა. „დედა-ენაში“ მან შეკრიბა ქართველ ტომის მონათესავეთა ყველა სიტყვები, ერთი წიგნი შეადგინა და დღეს ამ წიგნის მეოხებით მთელი ქართველობა, ყველა თემის ზ ხელობის მონათესავენი, ერთის ქართულის ენით იწყებენ წერა-კითხვის სწავლებას და „ლაპარაკს. ყველგან ამ წიგნის მეოხებით სამოქალაქო ქართული ენა იფინება.

იაკ. გოგებაშვილმა თავის დროს მშვენიერი ქართული დედანიც დაბეჭდა. ამის დედანი მოწონებულ იქმნა მრავალ მსწავლულ ქართველთაგან და დიდის პატივითვე მიღებული. ზოგნი ჰყვედრიდენ მის გამო რომ იგი ქართველთ კარგად დედნების შემდგენთ გზაში ელობებაო. მაგრამ ეს არ იყო მართალი, დედნის დაბეჭდვა ი. გოგებაშვილში გამოწვეულ ჰყო იმ გარემოებამ უფრო, რომ 1879 წ. თფილისში გამიანი-ცა ან. ჯუღელისაგან შედგენილი ქართული დედანი სურათებით და მასთანვე პატარა ანბანის წიგნიც, რომელნიც თუმცა ვერ აღმოსჩნდენ დიდის ღირსების, მაგრამ მსვლელობა კი ფართო მიეცათ. უნდა აღინიშნოს, რომ უმრავლესთ ქართველ დედნების შემდგენნი მეტათ ხამად და უადვილესად ეწინაღმდეგებოდნენ ქართულის პალიოგრაფიის ქეშმარიტს წერის წესდებას. ამათის შეცდომის მეოხებით ქართულ პალიოგრაფიას თავისი საკუთარი სახე წაეშლებოდა და აქაც გადაზნექილი ხელის წერის წესი წავიდოდა წინ, მაგრამ ამას წინ გადაელობა ი. გოგებაშვილი და განძრახულებით თუ უნებლიეთ აზვაგებულს შეცდომას ფრთები შეაკვეცა.

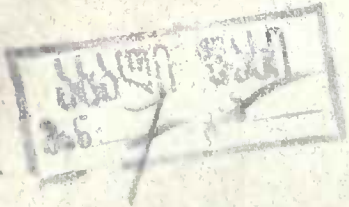
ქართულს ენაზე როცა საყმაწვილო ჟურნალ „ნობათი“ დაარსდა, ეს პირველი მაგალითი იყო და მიტომ ი. გოგებაშვილმა ჟურნალის მოვლენას ჯეროვანი ყურადღება მიაქცია, მის წარმატება დიდათ სურდა, ნომრებს გარჩევა დაუწყყო, შემდეგ ჟურნალში თვითაც დაიწყო შრომა, მაშინ ჩვენში საბავშვო გამოცემა კი არა და საერო გამოცემაც ვერ სულდგმულვდა, ჟურნალის რედაქტორმა ბევრნაირათ იმე-

ცადინა. მაგრამ ცდა დაუხმარად უნაყოფოდ დაუშთა, ჟურნალი უდროვრთ მოისპო. ეს გარემოება ძრიელ ბევრს ეწყინა და ნამეტურ იაკობ გოგებავილს, რომლის სანანურსაც საზღვარი არ ჰქონდა. „ნობათის“ შემდეგ „ჯეჯილის“ გამოცემასაც ასეთისავე თვლით შეხედა და მისის არსებობისთვის ბევრნაირი ამაგიც მიუძღვის სიტყვით, თუ წერით.

ამიტომაც მე ვუწოდებ მას თავის დროის კვალად ქართველთ დიდს მოღვაწე მოძღვრად ლ მასთანვე ქართველებში დედა-ენის და მწიგნობრობის აღმდგენათ, ვამბობ და ვიტყვი, რომ ი. გოგებაშვილმა მოჰფინა საქართველოს ერში ქართული წერაკითხვა ერთის კარგის შემუშავებულის ქართულის ენის კილოთი. იგი არის ჩვენი კომენსკი, პესტალოცი, რუსო და ქართველთ ტომისთვის უფრო მეტიც, როცა დრო მოვა და მეცხრამეტე საუკუნის ქართველთ სწავლის ისტორია დაიწერება, იქ ი. გოგებაშვილი ერთ განმარტოებულს საპატიო აღგილს დაიკავებს, იგი დაამშვენებს მთელ მეცხრამეტე საუკუნეს ქართველთ განვითარების აღორძინების ისტორიას. ყოველივე ჩვენი ნათქვამი დამტკიცდება მაშინ, როცა ვინმე ამ პირის მოღვაწეობის ისტორიას დაწვრილებით შეისწავლის, მასთანვე შეისწავლის ყველა მის ნაწერებს, როგორც ქართულს, ისევე რუსულს, რომელნიც ერთობ დიდის ხნის განმავლობაში გაფანტულა აქა იქ სხვა-და-სხვა გაზეთებში.

სანატრელია, რომ ყველა ამის ქართული ნაწერები მაინც იქმნას შეკრებილ და ცალკე ტომებათ გამოცემული, რომელ წიგნიც ქართველთ შვილებისათვის აღმზრდელათ იქმნება, და „დედა-ენით“ განსწავლულ ყმაწვილების გულში ბრწყინვალე ლამპარსაც აღანთებს.

ზ. ჯ.

37
551

ზ. ჭიჭინაძე

მეორე თუმანოვის ქუჩა, სახლი № 30.

დაიბეჭდება შემდეგი წიგნები:

- ივ კერესელიძე.
- გიორგი წერეთელი.
- სერგეი მესხი.
- ალ. უაზიბეგი.
- ეკ. ნინოშვილი.
- ქართულ კათოლიკეთ არქიმანდრიტი შავ ჭიჭინაძეს შესანიშნავი.
- არქიმანდრიტი ფილადელფოს კიკინაძე.

ფასი 15 კპპ.